

Aan de slag met beleidsparticipatie van kinderen en jongeren

Een reflectie-instrument voor beleidsmakers

Secretariaat

Kenniscentrum Kinderrechten vzw
Hogent Campus Schoonmeersen
Valentin Vaerwyckweg 1
D-gebouw lokaal 1.023
9000 Gent
Telefoon: +32 (0)9 243 24 70
info@keki.be– www.keki.be

Zetel

Kenniscentrum Kinderrechten vzw
Lange Steenstraat 31
9000 Gent

Raad van Bestuur

Prof. dr. Johan Put– KU Leuven, voorzitter
Prof. dr. Wouter Vandenhole – Universiteit Antwerpen, ondervoorzitter
Prof. dr. Lieve Bradt – Universiteit Gent
Prof. dr. Ellen Desmet – Universiteit Gent
Prof. dr. Els Dumortier – Vrije Universiteit Brussel
Prof. dr. Stefaan Pleysier – KU Leuven
Dr. Didier Reynaert – Hogeschool Gent

Stafmedewerkers

Kathy Vlieghe (coördinator)
Gloria Ghéquièrè
Katrien Herbots
Sara Lembrechts
Nele Willems

Met de medewerking van Selina Van Vaerenbergh (studente 3de bac Criminologie UGent, van februari tot mei 2016 stagiaire en van mei tot juli 2016 jobstudente bij KeKi)

Voor meer informatie over dit beleidsadvies kan u binnen KeKi terecht bij Sara Lembrechts:
sara.lembrechts@keki.be of +32 (0)9 243 24 70.

Gedragen door een interuniversitair platform van onderzoekers verbonden aan deze instellingen:

Met steun van de Vlaamse Overheid

INLEIDING	1
DEEL 1 – SITUERING VAN HET REFLECTIE-INSTRUMENT	2
1.1 TOETSING EN EVALUATIE VAN HET REFLECTIE-INSTRUMENT	2
1.2 BELANG VAN EEN REFLECTIE-INSTRUMENT	2
Beleidsparticipatie is wezenlijk voor een democratie	2
Reflectie als de fundamentele meerwaarde	3
Kinderrechten contextualiseren en de rol van KeKi	3
De Vlaamse overheid als stuwende factor en de rol van Afdeling Jeugd	4
Steun vanuit de geïnterviewde experts	4
Gerichte en continue sensibilisering	5
1.3 WERKINGSPRINCIPES ACHTER HET REFLECTIE-INSTRUMENT	5
Voor wie?	5
Doel van het reflectie-instrument	5
Specifiek m.b.t. kinderen en jongeren	5
Reflectie in verschillende fases	6
Voor-tijdens-na, geen stappenplan	6
Individuele reflectievragen	6
DEEL 2 – HANDLEIDING BIJ HET REFLECTIE-INSTRUMENT	7
2.1 FUNDAMENTELE UITGANGSPUNTEN BIJ BELEIDSPARTICIPATIE VAN KINDEREN EN JONGEREN	7
Kinderrechten	7
Kindbeeld	8
Machtsverhoudingen	10
Participatie	11
Beleidsparticipatie	12
Bottom-up en top-down	12
2.2 DE RATIONALE EN HET BEREIK VAN EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES	13
Doel van het proces	13
Beoogde intensiteit	14
Verwachtingen afstemmen op de realiteit	14
Onderwerp afbakenen	14
Participatie in verschillende beleidsfasen	16
Doelgroep afbakenen en maatschappelijk draagvlak vergroten	17
Extra aandacht voor kinderen en jongeren in kwetsbare situaties	18
2.3 PRAKTISCHE AANDACHTSPUNTEN BIJ DE VORMGEVING VAN EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES	19
Aangepaste communicatie	19
Planning	20
De rol van facilitator	20
Keuze van de methodiek	21
De nodige omkadering	22
2.4 HET BELANG VAN TERUGKOPPELING EN EVALUATIE VOOR, TIJDENS EN NA HET PROCES	22

Input omzetten in actie en/of beleid	22
Terugkoppeling naar beleid en naar de deelnemers	22
Evaluatie van het proces	23
Conclusies voor toekomstige initiatieven	23
DEEL 3 – HET REFLECTIE-INSTRUMENT	24
3.1 OVERZICHT VAN DE HOOFDVRAGEN	24
3.2 UITWERKING VAN DE REFLECTIEVRAGEN	25
Fundamentele uitgangspunten bevragen	25
Wat is mijn visie op kinderrechten?	25
Hoe kijk ik naar kinderen en jongeren en de manier waarop zij kunnen deelnemen aan participatieve initiatieven?	26
Welke machtsverhoudingen spelen in mijn relatie tot de deelnemers, en tussen de deelnemers onderling?	26
Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn zodat ik als beleidsmaker kan zeggen dat ik participatief aan de slag ben gegaan?	27
Zijn er mogelijkheden om bottom-up vormen van participatie te implementeren in dit proces?	27
De rationale en het bereik van een beleidsparticipatief proces bevragen	28
Waarom, of met welk doel, wil ik een beleidsparticipatief proces opzetten?	28
Wat is de beoogde intensiteit van participatie?	28
Hoe werden de verwachtingen van de deelnemers afgestemd op de realiteit?	30
In welke mate is er aansluiting gezocht bij de leefwereld van kinderen en jongeren om het onderwerp te bepalen en af te bakenen?	30
In welke beleidsfase(s) betrek ik kinderen en jongeren?	30
Welke doelgroep(en) wil ik betrekken bij dit proces?	30
Op welke manier betrek ik kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties?	31
Praktische aandachtspunten bevragen	32
Op welke manier heb ik de communicatie aangepast aan de deelnemers?	32
Is mijn planning haalbaar en realistisch?	32
Wie is het meest geschikt om de rol van facilitator op te nemen?	32
Hoe kan ik de facilitator zo goed mogelijk ondersteunen?	34
Welke methodiek is het meest aangewezen?	34
Is voldaan aan de nodige omkadering om van een authentiek participatief proces te kunnen spreken?	34
Terugkoppeling en evaluatie voor, tijdens en na het proces bevragen	36
Hoe zal de input uit het participatief project omgezet worden in actie en/of in beleid?	36
Op welke manier wordt terugkoppeling naar beleid en naar de deelnemers voorzien?	36
Hoe evalueren deelnemers (kinderen en jongeren in het bijzonder) en partners het proces?	36
Welke conclusies kan ik trekken en wat neem ik mee naar volgende initiatieven?	37
AANBEVELINGEN VOOR BELEID	38
REFERENTIES	39
Wetenschappelijke literatuur	39
Internationale beleidsdocumenten	40
Beleidsadviezen Kenniscentrum Kinderrechten	40
Interviews	40
Verdere expertise uit de praktijk	41

Dit advies werd opgesteld op vraag van de afdeling Jeugd binnen het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse Overheid.

INLEIDING

Met dit beleidsadvies geeft KeKi gehoor aan de vraag van Afdeling Jeugd naar een toepasbaar instrument dat beleidsmakers aanzet om vanuit een kinderrechtenbril te reflecteren over de participatie van kinderen en jongeren aan het Vlaamse beleid.

In een eerste beweging bracht KeKi bestaande initiatieven, expertise, theoretische modellen en praktische aanknopingspunten over beleidsparticipatie in kaart. Deze kennisbronnen werden gelinkt aan de betekenis van kinderrechten op vlak van beleidsparticipatie. De analyse toonde aan dat er een ruime waaier aan (diverse, goede, innovatieve, aangepaste...) methodieken, initiatieven, structuren... van beleidsparticipatie bestaan. Echter, van meer fundamentele orde bleek dat beleidsparticipatie zoveel meer is dan de inzet van een toffe methodiek of het reserveren van een aantal zitjes in een overlegplatform of commissie. Beleidsparticipatie is een continue leerproces dat inspanning, tijd, ruimte en evaluatie vraagt, kortom om reflectie. Dergelijke doordachte reflectie is een basisvoorwaarde wil een participatief proces slagen. Participatie is namelijk niet te herleiden tot een techniek, maar vereist een kritische basishouding die het proces continu in vraag stelt. Een belangrijke aanbeveling van het advies was dan ook de aanzet voor de ontwikkeling van een kritisch reflectie-instrument. Dit instrument vormt een leidraad voor de beleidsmaker die een beleidsparticipatief proces met kinderen en/of jongeren wil opzetten, reeds doorloopt of net heeft afgerond en dit proces wil evalueren ([KeKi vraaggestuurd Beleidsadvies 2015/4 - Beleidsparticipatie van kinderen en jongeren. Inspiratie uit bestaande praktijken](#)).

In opvolging van dit beleidsadvies kwam de Afdeling Jeugd met de vraag om dit reflectie-instrument als apart onderdeel verder wetenschappelijk te onderbouwen, af te toetsen en te verfijnen. Het opzet is te komen tot een gebruiksvriendelijk en inzetbaar instrument voor relevante en betrokken actoren. Voorliggend advies is het tussentijds resultaat van de operationalisering van het reflectie-instrument in een handleiding en een vragenlijst voor beleidsmakers. Dit advies beperkt zich tot een platte tekst. In een vervolgfase kan dit instrument met professionele vormgeving gefinaliseerd worden.

De voorliggende tekst start met een duiding die de rest van het advies, en het reflectie-instrument in het bijzonder, schraagt. De werkwijze die KeKi hanteerde om het instrument te operationaliseren, argumenten die het noodzakelijk belang van het instrument duiden en de werkingsprincipes worden overzichtelijk uitgewerkt (DEEL 1).

De wetenschappelijke onderbouwing van het reflectie-instrument, gestoeld op literatuuranalyse en interviews, wordt bijeengebracht in een handleiding (DEEL 2). Deze helpt om de stap van theoretische reflectie naar de eigen beleidspraktijk te kunnen maken. De handleiding is aldus onlosmakelijk verbonden met het reflectie-instrument zelf.

Het reflectie-instrument voor beleidsmakers om het proces van beleidsparticipatie van kinderen en jongeren in kaart te brengen, komt in DEEL 3 van dit advies aan bod.

DEEL 1 – SITUERING VAN HET REFLECTIE-INSTRUMENT

1.1 TOETSING EN EVALUATIE VAN HET REFLECTIE-INSTRUMENT

De basisversie van het reflectie-instrument vormde een belangrijke beleidsaanbeveling uit Beleidsadvies 2015/4. Het belang en de noodzaak ervan werden gegrond op een wetenschappelijke onderbouwing van de betekenis en de implicaties van een kinderrechtenperspectief op beleidsparticipatie enerzijds en een aantal interviews met sleutelactoren op vlak van beleidsparticipatie bij kinderen en jongeren anderzijds.

In voorliggend beleidsadvies wordt het reflectie-instrument zelf wetenschappelijk getoetst en geëvalueerd. Dit gebeurde via een kwalitatief onderzoek door middel van semi-gestructureerde interviews met experts (Billiet & Waeye, 2011; Mortelmans, 2009). Aan negen sleutelactoren op vlak van beleidsparticipatie, in het bijzonder van kinderen en jongeren al dan niet in kwetsbare situaties, werd de basisversie van het reflectie-instrument ter beoordeling en bespreking voorgelegd. Deze groep werd gevormd door drie experts die reeds bij de opmaak van het Beleidsadvies 2015/4 waren betrokken, namelijk Netwerk tegen Armoede, Kind en Samenleving en Hefboom; en aangevuld met experts vanuit de Vlaamse Scholierenkoepel, Vlaamse Jeugdtraad, Cachet, Jongerenbegeleiding-Informant, jeugddienst stad Mechelen en het Minderhedenforum. Zowel de relevantie, bruikbaarheid en inzetbaarheid van het instrument als de inhoud ervan (aantal vragen, soort vragen, structuur, formulering...) werden uitvoerig besproken en getoetst aan de eigen praktijk van de experts. Aanvullingen, wijzigingen, nuanceringen... aan het reflectie-instrument werden gesuggereerd. Vervolgens werd er naar gemeenschappelijke lijnen gezocht in de verschillende interviews. Dit leidde tot een grondige inhoudelijke en structurele hertekening van het instrument.

Daaropvolgend werd het verfijnde instrument voorgelegd aan drie experts, die tijdens de eerste interviewronde niet konden worden bevraagd, te weten de Vereniging Vlaamse Jeugddiensten, Mobiel 21 (beiden ook bevraagd tijdens Beleidsadvies 2015/4) en de Wakkere Burger. Ook op internationaal niveau vormde dit verfijnd instrument voorwerp van beoordeling. Vooreerst werd het besproken in het kader van de *Summer School Children's Rights – Children's rights-based participation* die KeKi begin juni 2016 volgde bij the Centre for Children's Rights aan de Queen's University Belfast (U.K.). KeKi maakte gebruik van de mogelijkheid voor deelnemers om hun eigen werk ter bespreking aan de groep voor te leggen. Daarnaast werd het instrument tijdens een door KeKi verzorgde lezing beoordeeld door de deelnemers van de *Critical Interdisciplinary Course on Children's Rights (Human Rights for Development)*, een twee weken durende internationale kinderrechtencursus die begin september 2016 in Gent doorging, mede georganiseerd door KeKi.

Ook de Afdeling Jeugd zelf werd bij de tussentijdse evaluatie van het verfijnde instrument betrokken.

Aanvullend op het kwalitatief onderzoek, werd de verfijning van het reflectie-instrument eveneens wetenschappelijk onderbouwd met nationale en internationale literatuur over participatie van kinderen in beslissingsprocessen.

1.2 BELANG VAN EEN REFLECTIE-INSTRUMENT

- BELEIDSPARTICIPATIE IS WEZENLIJK VOOR EEN DEMOCRATIE

In een democratische samenleving is de stem van de burger belangrijk. Burgerschap is evenwel niet te herleiden noch te verenigen tot volwassenheid. Kinderen en jongeren zijn eveneens burgers; hoe jong ze ook zijn, in welke (kwetsbare) situatie ze zich ook bevinden. Daarom maakt de participatie van kinderen en jongeren aan een beleidsproces wezenlijk deel uit van een democratie.

Vlaanderen is rijk aan methodieken, structuren en experts in beleidsparticipatie van kinderen en jongeren. Toch wordt aangegeven, zowel door de Vlaamse overheid als na bevraging van de experts, dat het bereik naar en deelname van kinderen en jongeren redelijk beperkt is. Beleidsparticipatie speelt zich vaak af binnen een beperkte groep van kinderen en jongeren (de zgn. *usual suspects*). Het reflectie-instrument nodigt uit om hier verder in te gaan.

- **REFLECTIE ALS DE FUNDAMENTELE MEERWAARDE**

In zijn eerder advies (2015/4) benadrukt KeKi dat (beleids)participatie niet te herleiden is tot één ‘goede en juiste’ techniek of methode. Beleidsparticipatie is een continu leerproces dat inspanning, tijd, ruimte en evaluatie vraagt. Een doordachte reflectie is een basisvoorwaarde wil een participatief proces kunnen slagen. Participatie vereist daarom een kritische basishouding die het proces steeds opnieuw in vraag stelt. Deze reflectie bevindt zich in alle stadia van een beleidsparticipatief proces: zowel voor, tijdens als erna.

Een kritische doorlichting van het proces, in welke fase men zich ook bevindt, waarbij positieve punten en pijnpunten worden gedetecteerd, geëvalueerd en bestendigd resp. aangepakt, leidt logischerwijze naar een sterkere en meer gedragen beleidsparticipatie van kinderen en jongeren.

- **KINDERRECHTEN CONTEXTUALISEREN EN DE ROL VAN KEKI**

Kritische reflectie impliceert bovendien het continu bevragen van veronderstellingen, kennis, waarden en normen die gebaseerd zijn op het kinderrechtenkader en die tevens richtinggevend zijn in onze sociale, pedagogische en/of juridische omgang met kinderen en jongeren (zie ook KeKi Beleidsadvies 2015/4). Deze vragende houding maakt impliciete uitgangspunten expliciet. Op die manier worden uitgangspunten ook onderwerp van een maatschappelijk debat. Kinderrechten voeden zodoende de reflectie. De meerwaarde van voorliggend reflectie-instrument ten opzichte van de reeds bestaande instrumenten is het hanteren van een kinderrechtenperspectief. Deze insteek is nieuw en innovatief. Met de ontwikkeling van een reflectie-instrument vertaalt KeKi kinderrechten tot op het niveau van beleidsparticipatie. Meer dan een juridische norm en de maatschappelijke betekenis van kinderrechten, vormen kinderrechten immers eveneens een vertrekpunt voor kritische reflectie.

Het instrument concretiseert wat het betekent om kinderrechten als vertrekpunt te nemen binnen een beleidscontext. De geïnterviewde experts geven bovendien expliciet aan dat beleidsparticipatie bekijken vanuit kinderrechten een *eye-opener* is, ook voor hen zelf. Het instrument geeft aanleiding tot introspectie en bewustwording over fundamentele uitgangspunten zoals kindbeelden en machtsverhoudingen, het hoe en waarom van beleidsparticipatie en de praktische aandachtspunten die bij zulke processen aan bod komen.

De voorliggende beleidsvraag raakt bovendien de kern van de bestaansreden van KeKi. Als een kritisch-reflectieve partner wil KeKi dialoog stimuleren onder actoren die kinderrechten verwezenlijken. Door kennis over kinderrechten op een wetenschappelijke manier samen te brengen, deze uit te dragen en ze toegankelijk en bruikbaar te maken binnen diverse contexten, stimuleert KeKi dat kinderrechten actief en reflectief in de werking worden geïntegreerd. Een kritische (zelf-)reflectie over de concretisering van kinderrechten, in voorliggend geval beleidsparticipatie van kinderen en jongeren, maakt mee mogelijk dat kinderen en jongeren opgroeien in een rechtvaardige en solidaire samenleving met respect voor ieders menselijke waardigheid. De ontwikkeling van een toegankelijk, bruikbaar en toepasbaar instrument dat beleidsparticipatie begeleidt met kritisch-reflectieve kanttekeningen, draagt hiertoe wezenlijk bij.

- **DE VLAAMSE OVERHEID ALS STUWENDE FACTOR EN DE ROL VAN AFDELING JEUGD**

Vlaanderen heeft het Kinderrechtenverdrag ondertekend en geratificeerd.¹ Vlaanderen heeft zich dus (inter)nationaal geëngageerd voor een samenleving die kinderrechten respecteert, waarborgt én integreert in structuren, waarden en normen.

De Vlaamse overheid bekleedt aldus een voortrekkersrol in de realisatie van kinderrechten. Dat ze hierbij op systematische wijze reflecteert op haar nog op te zetten, lopende en afgelopen, beleidsparticipatieve processen met kinderen en jongeren is niet enkel een eerbiediging van kinderrechten. Het vormt eveneens een bewijs van goed, degelijk en efficiënt bestuur. Vlaanderen vervult een voorbeeldfunctie voor haar burgers en binnen haar grondgebied opererende organisaties (non-profit én profit).

De Afdeling Jeugd binnen het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media maakt werk van een integraal jeugd- en kinderrechtenbeleid. Bovendien staat zij in voor de coördinatie van het kinderrechtenbeleid binnen de Vlaamse overheid. Kinderrechten doorkruisen immers transversaal alle beleidsdomeinen binnen de Vlaamse overheid. Daarom neemt de Afdeling Jeugd een bevoorrechte positie in om het reflectie-instrument voor beleidsparticipatie van kinderen en jongeren toe te passen en deze inspirerende praktijk verder te verspreiden en inzetbaar te maken.

Ter inspiratie kan worden verwezen naar een nationale strategie omtrent (beleids)participatie in Ierland. Onder impuls van de Ierse Minister of Children and Youth Affairs werd samen met het Department of Children and Youth Affairs, de National Strategy on Children and Young People's Participation in Decision-making, 2015-2020 aangenomen.² Het opzet is te komen tot een effectieve (beleids)participatie van kinderen en jongeren in individuele en collectieve beslissingen die hun leven raken. Uitdrukkelijk wordt bepaald dat deze strategie niet louter van toepassing is binnen het beleidsdomein kinderen en jeugd, maar een cross-gouvernementele verantwoordelijkheid én opdracht is. De strategie kadert bovendien in een nationaal beleidsplan voor kinderen en jongeren, namelijk *Better Outcomes, Brighter Futures: The National Policy Framework for Children and Young People, 2014-2020*.³

- **STEUN VANUIT DE GEÏNTERVIEWDE EXPERTEN**

De geïnterviewde experts zien een meerwaarde van dergelijk reflectie-instrument voor al wie participatieprocessen doorloopt; en dit eveneens binnen hun eigen organisaties. Hoewel ze vaak zelf heel wat expertise in huis hebben op vlak van (beleids)participatie, erkennen ze de meerwaarde van (een deel van) de kritische vragen die hen doet reflecteren over hun eigen functioneren en het opzetten, doorlopen en afronden van een participatieproces. De voortrekkersrol die de Overheid hierin dient te spelen, wordt meermaals benadrukt.

Tijdens de interviews gingen de experts voornamelijk in op structuur, volgorde, formulering... van de vragen. Het reflectie-instrument op zich werd beschouwd als compleet, evenwichtig en genuanceerd. De vragen, de aangehaalde struikelblokken en de geformuleerde aandachtspunten sloten aan bij de ervaringen van deze organisaties die participatief werken. Weliswaar werd veelvuldig gesuggereerd om vragen meer te groeperen, zodat het aantal vragen beperkt kon worden. Tips om de leesbaarheid en bruikbaarheid van het instrument te verhogen werden meegegeven, zoals meer werken met schema's, een herformulering van een aantal vragen, het instrument onderwerpen aan een internationale toetsing...

¹ Decr. 15 mei 1991 houdende goedkeuring van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, aangenomen te New York op 20 november 1989, BS 13 juli 1991.

² Zie voor meer informatie hierover: <http://www.dcy.gov.ie/viewdoc.asp?fn=%2Fdocuments%2FNationalChildrensStrategy15-20%2Fparticipationstrategy.htm>.

³ Zie voor meer informatie hierover: <http://www.dcy.gov.ie/viewdoc.asp?DocID=2192>. Het document zelf is te vinden via: http://www.dcy.gov.ie/documents/cypp_framework/BetterOutcomesBetterFutureReport.pdf.

Eén instrument dat reflectie op alle niveaus stimuleert, met name beleid, middenveld en praktijk, werd als onmogelijk bestempeld. Ieder niveau heeft immers zijn specifieke kenmerken en aandachtspunten wat beleidsparticipatie betreft. Voorliggend instrument blijft dus best de focus op beleidsmakers als doelgroep behouden.

Specifiek voor beleidsprocessen geïnitieerd op Vlaams niveau heeft, aldus de experts, het reflectie-instrument tot voordeel dat de vragen een participatief proces van de eerste tot de laatste fase grondig doen doordenken. Een aantal experts meent dan ook dat dit de afstand tussen de beleidsmakers en kinderen en jongeren zou kunnen doen verkleinen.

Indien de Afdeling Jeugd zou inzetten op verspreiding naar lokaal niveau of zelfs op organisatieniveaus heeft een aantal middenveldorganisaties zich bereid verklaard om zijn schouders hier mee onder te zetten. Ze nemen op dit moment eerder een afwachtende houding ten aanzien van de Afdeling aan: wat gaat de Afdeling doen met het instrument, wat is haar concrete verwachting?

- **GERICHTE EN CONTINUE SENSIBILISERING**

Het vrijblijvend karakter van het instrument noodzaakt echter een gerichte sensibilisering en voortdurende opvolging. Sensibilisering moet voor personen, actoren, instanties, organisaties... het belang van beleidsparticipatie en de meerwaarde van reflectie duiden. Het moet hen aanzetten het participatief proces ernstig te nemen. Bovendien geeft het inzicht hoe de organisator van het participatieproces tegenover participatie van kinderen en jongeren staat.

Een opvolging brengt eveneens de stand van zaken van het bestaan, het verloop, het effect en de impact van beleidsparticipatie in kaart. Als tip wordt de lancering van een platform gesuggereerd dat zowel goede als minder goede parktijken verzamelt. Immers ook wat niet goed loopt, moet bekend zijn om hieruit te (kunnen) leren. Op die manier worden betrokkenen ook gestimuleerd om de stap van reflectie naar actie te zetten.

1.3 WERKINGSPRINCIPES ACHTER HET REFLECTIE-INSTRUMENT

- **VOOR WIE?**

Dit reflectie-instrument is bedoeld om beleidsmakers handvatten aan te bieden bij het ontwerpen, doorlopen of evalueren van een participatief proces.

- **DOEL VAN HET REFLECTIE-INSTRUMENT**

Het reflectie-instrument is een werkinstrument. Het opzet is om er letterlijk mee *aan de slag* te gaan. Gefundeerde inzichten uit de wetenschappelijke literatuur en uit een waaier aan interviews (DEEL 2) kunnen helpen om de stap van theoretische reflectie naar de eigen beleidspraktijk te maken (DEEL 3). Beleidsparticipatie omvat vele opportuniteiten, maar ook valkuilen en aandachtspunten. Met dit instrument proberen we de beleidsmaker zo goed als mogelijk te gidsen doorheen het hele proces.

- **SPECIFIEK M.B.T. KINDEREN EN JONGEREN**

De beleidsstructuren waarbinnen participatie van kinderen en jongeren traditioneel plaatsvinden, zijn oorspronkelijk niet ontworpen voor dat doel. Het zijn zogenaamde '*adult structures*', structuren die functioneren op maat van de volwassene. Kinderen en jongeren hierin laten meedraaien, vraagt om aanpassingen. Er zijn immers bepaalde aandachtspunten die moeten worden meegenomen wanneer kinderen- en jongerenparticipatie in het beleid wordt geïmplementeerd.

- **REFLECTIE IN VERSCHILLENDE FASES**

Het instrument is zo opgebouwd dat het een kritische reflectie op meerdere aspecten en verschillende momenten in het beleidsparticipatief proces mogelijk maakt. Deze worden in het instrument gegroepeerd in vier hoofdthema's: (1) fundamentele uitgangspunten, (2) de rationale en het bereik van het participatief proces, (3) praktische aandachtspunten bij de vormgeving van het proces, en (4) terugkoppeling en evaluatie voor, tijdens en na het proces. Onder ieder thema worden hoofdvragen en bijvragen geformuleerd. De hoofdvragen worden vooraf samengevat in een inhoudstabel, zodat ze in één oogopslag zichtbaar zijn. De bijvragen, die verderop in het instrument aan bod komen, kunnen de gebruiker richting geven bij het beantwoorden van de hoofdvraag. Ze vormen tevens een geheugensteun om belangrijke deelaspecten van een bepaald thema niet over het hoofd te zien.

- **VOOR-TIJDENS-NA, GEEN STAPPENPLAN**

Hoewel het participatieproces in verschillende fases ter reflectie wordt opgedeeld, moet het duidelijk zijn dat dit instrument geen lineair stappenplan is. De verschillende onderdelen waarover reflectie nodig is, hangen allemaal met elkaar samen en beïnvloeden elkaar. Zo is het perfect mogelijk om de vragen in een andere volgorde te behandelen. Voor bepaalde trajecten kunnen sommige vragen overbodig zijn, of zijn er vragen die net meer aandacht nodig hebben. De manier waarop het instrument wordt ingezet, dient ook onderwerp te zijn van reflectie binnen het team.

Dit instrument dient dan ook doorheen het hele proces van beleidsparticipatie te worden meegenomen, en dit voor, tijdens en na het proces. Uiteraard behoeft de voor-fase een grondige voorbereiding waar dit instrument een goede gids kan zijn. Ook tijdens en na het proces kan dit instrument echter zijn nut bewijzen. Zo kunnen ervaringen van tijdens het proces leiden tot een aanpassing van het verdere verloop of de strategie. Ook kan een goede nabeschuwing helpen om sterktes, pijnpunten of moeilijkheden te analyseren, leerkansen te identificeren en zo volgende projecten te bevorderen.

- **INDIVIDUELE REFLECTIEVRAGEN**

De vragen zijn geschreven in de ik-vorm. Het reflectie-instrument is namelijk in de eerste plaats een stimulans voor zelfreflectie, ook binnen een team en bij beslissingen die collectief gemaakt worden. Afhankelijk van de context kunnen de meeste vragen echter ook in de wij-vorm worden gelezen. Dit kan interessant zijn om na te gaan waar men als team staat.

DEEL 2 – HANDLEIDING BIJ HET REFLECTIE-INSTRUMENT

2.1 FUNDAMENTELE UITGANGSPUNTEN BIJ BELEIDSPARTICIPATIE VAN KINDEREN EN JONGEREN

De meerwaarde van dit reflectie-instrument ligt in het feit dat deze expliciet het kinderrechtenperspectief hanteert. Meer nog, het reflectie-instrument contextualiseert kinderrechten en vertaalt deze tot op het niveau van beleidsparticipatie van kinderen en jongeren.

Voor een beter begrip én toepassing van het reflectie-instrument dient bijgevolg een aantal belangrijke fundamentele uitgangspunten te worden gedeut. Zij vormen immers de hoekstenen bij een kinderrechtelijk perspectief op beleidsparticipatie van kinderen en jongeren en de reflectie op dit proces.⁴

- KINDERRECHTEN

Met dit instrument willen we een antwoord geven op de vraag hoe we kinderrechten, en meer specifiek het recht van kinderen om te participeren aan beleid, kunnen realiseren in de context van beleidsontwikkeling. Kinderrechten zijn fundamentele (rechts)normen die duidelijk maken dat kinderen en jongeren als volwaardige burgers een eigen plaats hebben in onze maatschappij. Wat het betekent om kinderrechten te realiseren, wordt samen geleerd, ontdekt en ondervonden. Een reflecterende dialoog over wat kinderrechten (kunnen) zijn, staat centraal. Voor KeKi vertrekt deze dialoog vanuit de wens dat kinderen en jongeren opgroeien in een rechtvaardige en solidaire samenleving met respect voor ieders menswaardigheid.

Kinderrechten hebben een juridische en een maatschappelijke betekenis. Juridisch gezien worden kinderrechten vertaald in verdragen, wetten, regulering en beleid, zowel internationaal als nationaal. Kinderrechten zijn er eveneens op gericht sociale rechtvaardigheid en menselijke waardigheid voor kinderen en jongeren te realiseren. Maatschappelijk gezien krijgen kinderrechten vorm in een relationele praktijk, i.e. in de manier waarop mensen met elkaar omgaan.

De metafoor van een ijsberg kan helpen om deze tweedeling te illustreren. Een ijsberg bestaat uit een zichtbaar en een onzichtbaar gedeelte. Als we ons op zeeniveau bevinden, gaat onze aandacht vooral uit naar het (beperkte) zichtbare gedeelte: dat is wat we kunnen zien. Het omvangrijke gedeelte dat zich onder de zeespiegel bevindt, is minstens even invloedrijk, maar blijft vaak verborgen. Beide delen zijn onlosmakelijk verbonden en sterk verweven.

⁴ Voorliggende tekst is een diepgaandere uitwerking van de beginselen die in het Beleidsadvies 2015/4 werden uiteengezet.

Ook bij kinderrechten merken we op dat een groot deel van de aandacht uitgaat naar de zichtbare, juridische invulling van kinderrechten. Het juridische luik legt de nadruk op het vertalen van fundamentele normen in tastbare producten, zoals wetten en regelgeving, beleid, technieken of methodieken. Juridisch gezien is het recht van kinderen en jongeren op participatie fundamenteel verankerd in het Verdrag voor de Rechten van het Kind, met name in artikel 12. Dit artikel formuleert het recht van kinderen en jongeren om hun mening te kennen te geven, en het recht dat met deze mening rekening gehouden wordt in elke aangelegenheid of procedure die hen aanbelangt. Elk beleidsdomein doorkruist de leefwereld van kinderen en jongeren, dus hebben zij zonder twijfel belang bij het mee vorm geven aan en mee beslissen over dat beleid. Naast het Verdrag komt het recht op participatie nog in een aantal kinderrechtenbepalingen terug, alsook in de Vlaamse wet- en regelgeving. De Vlaamse Overheid is dus gebonden aan (inter-)nationale verplichtingen om kinderrechten, en dus ook het recht op participatie van kinderen en jongeren, te realiseren ([KeKi vraaggestuurd Beleidsadvies 2015/2 – Inventarisatie van wetgevende en reglementaire initiatieven ter bevordering van de participatie van kinderen en jongeren op het niveau van de Vlaamse overheid](#)).⁵

Het onzichtbare deel van de ijsberg wijst er echter op dat kinderrechten ons ook iets te vertellen hebben over de manier waarop we met elkaar omgaan, over de relaties die we aangaan en waarop deze gebaseerd zijn. In dit luik gaat het veeleer om ‘onzichtbare’ verhoudingen in de samenleving, zoals de houding van volwassenen naar kinderen en jongeren, ons gedrag, bepaalde waarden of overtuigingen die we hanteren, of onze cultuur. Kortom, de manier waarop mensen in de samenleving relaties met elkaar aangaan. Deze insteek legt de nadruk op de ‘geest’ van kinderrechten. Het onderliggend doel dat kinderrechten willen bereiken staat voorop, i.e. een volwaardig burgerschap voor kinderen en jongeren.

Toegepast in de context van beleidsparticipatie, betekent dit dat zulke participatieve processen naast een juridische verplichting ook ingevuld worden vanuit de maatschappelijke betekenis van kinderrechten. Enerzijds geven kinderrechten invulling aan een basishouding. Een beleidsmaker die kinderen vertrouwt in wat ze kennen en kunnen, en hen ondersteunt in wat ze (nog) niet kunnen, handelt vanuit een kinderrechtenperspectief ([KeKi Beleidsadvies uit eigen beweging 2015 - Kinderrechten- en mensenrechteneducatie - Een verkenning van onderzoek, beleid en praktijk](#)). Anderzijds kunnen kinderrechten ook een vorm van sociale actie zijn, met name wanneer ze de rol van hefboom spelen – een hefboom om sociale verhoudingen te veranderen. Een beleidsmaker die participatie inzet met dit doel, brengt deze sociale actie in de praktijk. In de maatschappelijke betekenis van kinderrechten staat het leerproces van alle betrokkenen centraal en is elke stap naar het einddoel van betekenis.

Dit reflectie-instrument wil een middel zijn om zowel deze basishouding als deze sociale actie concreet vorm te geven. Door vragen te stellen over bijvoorbeeld machtsverhoudingen (hoe we ons tot kinderen en jongeren verhouden), kindbeelden (hoe we naar kinderen en jongeren kijken) en randvoorwaarden voor succesvolle processen, sta je stil bij jouw relatie t.o.v. kinderen en jongeren en maak je jouw impliciete uitgangspunten expliciet.

- **KINDBEELD**

Voor het opzetten, uitvoeren of evalueren van beleidsparticipatie van kinderen en jongeren is het belangrijk zich bewust te zijn van het kindbeeld waar men vanuit gaat. Dit gehanteerd kindbeeld beïnvloedt immers beleidsparticipatie, zowel de methodiek als het proces.

- *ALGEMEEN*

‘Kindbeeld’ verwijst als terminologie naar de verschillende manieren waarop kinderen en jongeren worden gezien en benaderd door volwassenen en maatschappelijke structuren, en naar de plaats die aan hen wordt gegeven in de

⁵ Het Decreet Rechtspositie Minderjarige in de Integrale Jeugdhulp, dat zich onder meer uitspreekt over participatie van kinderen en jongeren in de jeugdhulp, kan inspirerend zijn.

samenleving. De manier waarop naar kinderen en jongeren wordt gekeken, is immers gebaseerd op een aantal vooronderstellingen. Soms zijn die expliciet, maar meestal zijn ze impliciet aanwezig in de manier waarop we over kinderen en jongeren spreken en hoe we hun noden, belangen, vragen en ook hun rechten interpreteren.

Een kindbeeld wordt altijd sociaal geconstrueerd. Het wordt beïnvloed door maatschappelijke waarden en normen en de context waarbinnen kinderen en volwassenen samen leven. Kindbeelden verschillen in de tijd en geografisch, maar kunnen ook verschillen binnen specifieke bevolkingsgroepen, individuen, organisaties... die op eenzelfde plaats en tijd samenleven.

KINDBEELD	Focus op bescherming (protection/provision)	Focus op actorschap (participation)
Kind is ...	Afhankelijk Kwetsbaar Gekwetst	Zelfstandig Bekwaam Verantwoordelijk
Kind heeft recht op ...	Bescherming Veiligheid Emotionele zekerheid Zorg	Het woord nemen Gehoord worden Invloed uitoefenen Beslissingen mee vorm geven

In een vereenvoudigde voorstelling vallen twee dominante kindbeelden te onderscheiden. Enerzijds is er de focus op het *welzijn* van kinderen en jongeren. Dit discours stelt hen voor als hoofdzakelijk afhankelijke, kwetsbare of gekwetste kinderen wiens rechten op bescherming, veiligheid, emotionele zekerheid en zorg primeren. Anderzijds is er de focus op *agency* of actorschap. Kinderen en

jongeren worden gezien als individuen die over de capaciteit beschikken om betekenis te geven aan wat rondom hen gebeurt, om keuzes te kunnen maken en om zelf verandering te kunnen initiëren. Dit kindbeeld ziet kinderen en jongeren als zelfstandige, bekwame en verantwoordelijke mensen die het woord willen en kunnen nemen, het recht hebben om gehoord te worden, invloed uit te oefenen en beslissingen over hun eigen leven mee vorm te geven.

Zelden gaat het echter om een of-of verhaal: tussen deze twee uitersten ontstaat een genuanceerd continuüm van kindbeelden waarop individuen, instanties, organisaties en allerhande initiatieven die werken met en/of voor kinderen zich kunnen situeren. Afhankelijk van hun visie, missie en werkingsprincipes schuiven ze meer op naar de kant van een van de twee dominante kindbeelden of bevinden ze zich in het centrum van dit continuüm waar de twee kindbeelden op elkaar ingrijpen (Vanobbergen, 2014).

○ *KINDBEELD VANUIT EEN KINDERRECHTENPERSPECTIEF*

Typerend voor een kinderrechtenperspectief is dat het de polarisering tussen welzijn en zelfbeschikking wil overstijgen door een holistisch kindbeeld voorop te stellen, waarin beide aspecten als fundamentele eigenschappen van kinderen gezien worden en een plaats moeten krijgen. Een kinderrechtenperspectief vertrekt vanuit een kindbeeld dat enerzijds vertrouwt in wat kinderen kunnen, en hen anderzijds ondersteunt in wat ze (nog) niet kunnen. Dit wordt nog eens onderstreept wanneer de juridische invulling van kinderrechten (en meer bepaald de 3P's uit het Kinderrechtenverdrag) naast de maatschappelijke lezing wordt gelegd: ook hier wordt het holistisch kindbeeld bevestigd door de nadruk op onderlinge afhankelijkheid van verschillende rechten.

Kinderrechten nodigen uit om een balans te zoeken tussen de verschillende kindbeelden (ons eigen kindbeeld, het kindbeeld wat het beleid voorop stelt, het kindbeeld dat leeft binnen een organisatie...). Het ene kindbeeld is niet juister of beter dan het andere. Belangrijk is wel zich bewust te zijn van de verschillen en hun implicaties.

○ *DE RELATIE TUSSEN KINDBEELD EN BELEIDSPARTICIPATIE*

Het spreekt voor zich dat het kindbeeld dat gehanteerd wordt een rechtstreekse invloed uitoefent op het beleidsparticipatieve proces, en dit zowel op hoe men kinderen en jongeren aan het beleid laat participeren, als hoe men de doelstelling van participatie definieert.

Vertrekkende vanuit het beschermings-kindbeeld, worden kinderen en jongeren niet geacht voldoende in staat te zijn om beslissingen te nemen over zaken die hen aanbelangen. Beleidsparticipatieve processen die gestoeld zijn op deze benadering van kinderen en jongeren, zullen moeite ervaren met gewicht te geven aan hun stem en deze te laten doorwegen. Eerder zal worden gewerkt met vertegenwoordiging om voor de belangen van de kinderen en jongeren op te komen. Dan wel zal beleidsparticipatie binnen dit kindbeeld vooral tot doel hebben kinderen en jongeren te versterken doorheen het proces, eerder dan hen invloed te laten uitoefenen op het beleid. Focus ligt op het aanleren van vaardigheden, opbouwen van zelfvertrouwen, anderen met respect behandelen... Beleidsparticipatieve processen vanuit een actorschap-kindbeeld veronderstellen sneller dat de competenties van kinderen en jongeren gelijklopen met die van volwassenen. Zij lopen dan weer het risico uit te monden in een proces dat bijvoorbeeld onvoldoende aandacht schenkt aan die kinderen en jongeren die participatie niet als een evidentie ervaren. Kinderen en jongeren hebben specifieke noden en behoeften aangepast aan hun ontwikkelingsniveau die niet mogen worden verwaarloosd. Dit dreigt echter wel te gebeuren bij het hanteren van een te eenzijdig actorschap-kindbeeld.

Het vinden van een evenwicht tussen twee uitersten is een belangrijke uitdaging. Kinderen en jongeren zijn capabel om hun mening te vormen en beleid te beïnvloeden. Kinderen en jongeren zijn volwaardige burgers met een volwaardige stem (actorschap). Evenwel moet er altijd rekening gehouden worden met specifieke kenmerken en capaciteiten van kinderen en jongeren. Ze kunnen het, maar moeten wel *enabled* worden, ze moeten daarbij kansen en ondersteuning krijgen. Ook moeten kinderen en jongeren gewapend worden tegen risicofactoren zoals manipulatie, censuur en schijnparticipatie (bescherming).

Het reflectie-instrument draagt bij tot bewustwording van en reflectie over het, al dan niet bewust gehanteerde, kindbeeld.

- **MACHTSVERHOUDINGEN**

- *TUSSEN KINDEREN/JONGEREN EN VOLWASSENEN*

Participatie is altijd relationeel. Zo gaat een beleidsmaker een verbinding aan met de doelgroep op wie hij of zij het beleid wil afstemmen. Dit vraagt een bewustzijn van de verschillende machtsrelaties. Net als bepaalde groepen kwetsbare volwassenen (bv. personen met een mentale en/of lichamelijke beperking, leven in armoede, vluchtelingen...) worden kinderen en jongeren uitgesloten uit het beslissingsproces en wordt hen daardoor structurele macht ontnomen. Het is dus in zekere zin eigen aan onze beleidsstructuren dat kinderen en jongeren zich in een nadelige machtspositie bevinden ten opzichte van beleidsmakers of andere volwassenen.

Het kindbeeld staat in nauwe verbinding met vragen over machtsverhoudingen tussen kinderen en volwassenen. Wordt het kind beschouwd als een 'sociale actor', dan heeft hij of zij een vorm van macht over zijn of haar eigen leven. Wordt het kind als 'nog-niet' beschouwd en dus ondergeschikt aan de beslissingen van volwassenen, dan krijgt de volwassene de macht om het kind op te voeden, hem of haar iets bij te leren, iets te geven. Op die manier worden in het beschermings-kindbeeld de werelden van kinderen en die van volwassenen artificieel van elkaar gescheiden: volwassenen worden gezien als ervaren en wijs, als mensen die hun emoties kunnen beheersen, hun verstand laten werken en vrije mensen zijn. Kinderen daarentegen zijn, in deze optiek, grotendeels onervaren en speels, hebben structuren nodig en dragen de *burden of proof* wanneer het gaat om het scheiden van rationaliteit en emotie.

In het actorschap-kindbeeld ligt de machtsverhouding tussen kinderen en volwassenen anders: kinderen en jongeren worden meer als evenwaardige actoren beschouwd. Hier is de scheiding volwassenen-kinderen minder sterk uitgesproken dan bij het beschermings-kindbeeld. Kinderen en jongeren krijgen ook meer verantwoordelijkheid

toegewezen; ze zijn niet intrinsiek anders dan volwassenen en volwassenen plaatsen zich niet expliciet 'boven' de kinderen en jongeren.

○ *TUSSEN KINDEREN EN JONGEREN ONDERLING*

Niet enkel tussen volwassenen en kinderen en jongeren zijn machtsverhoudingen werkzaam; ook tussen kinderen en jongeren onderling spelen onderliggende spanningen of conflicten die de verhouding kunnen scheeftrekken. Dit kan ook aanwezig zijn tijdens een beleidsparticipatief proces. Bepaalde deelnemers zullen bijvoorbeeld het voortouw nemen terwijl andere meer naar de achtergrond kunnen verdwijnen.

Reeds voor de opstart van een dergelijk proces moet hier minstens over gereflecteerd worden. Als deze verhoudingen tijdens het proces aan de oppervlakte komen, moet daar immers meteen op ingespeeld kunnen worden. Door hier tijdig aandacht voor te hebben en dit bijvoorbeeld bespreekbaar te maken, wordt ruimte gecreëerd voor ieder kind en jongere om te kunnen en willen participeren. Oog hebben voor onderlinge machtsverhoudingen tussen kinderen en jongeren vraagt aandacht en inspanning, zowel bij de voorbereiding als tijdens en na het proces.

● PARTICIPATIE⁶

Participatie is een complex begrip dat meerdere ladingen kan dekken. Wetenschappelijk onderzoek kan ons al een aardig eind op weg helpen om deze complexiteit te leren begrijpen en te structureren (zie o.m. Lundy, 2007; Herbots & Put, 2015). Participatie veronderstelt een betrokkenheid van en door kinderen en jongeren zodat ze steeds over juiste en aangepaste informatie beschikken, mee kunnen denken, praten, beslissen, doen en evalueren. Dit creëert bovendien een mede-eigenaarschap met het proces.

Participatie komt dan neer op:

- Mee weten: om deel te nemen aan zaken die je aanbelangen is het noodzakelijk om te weten waarover het gaat. Kinderen en jongeren moeten goed geïnformeerd zijn over die zaken die hen aanbelangen en waarover ze bevraagd worden.
- Mee denken: kinderen en jongeren denken zelf ook na over dingen die hen aanbelangen, en dit vanuit hun eigen ervaringswereld. Dit kan verrassende perspectieven opleveren die het beeld van volwassenen kan aanvullen en vollediger maken.
- Mee praten: kinderen en jongeren vertellen graag over hun denkbeelden en ervaringen, zowel met leeftijdsgenoten als met volwassenen. Anderen moeten dan ook openstaan voor kinderen en jongeren, en luisteren naar wat ze te zeggen hebben.
- Mee beslissen: kinderen en jongeren zijn zeer goed in staat om over bepaalde zaken mee te beslissen. Zeker wanneer het gaat over zaken die dicht bij de leefwereld van de minderjarige staan maken zij graag deel uit van het beslissingsproces.
- Mee doen: eens de beslissing is genomen worden kinderen en jongeren graag betrokken bij de uitvoering ervan. Ze kunnen dan ervaren dat hun ideeën er echt toe doen en dat met hen rekening wordt gehouden.
- Mee evalueren: het nagaan in hoeverre de verwachte doelstelling bereikt is en hoe het beter kan.

Daarom is het van groot belang om na te gaan welke betekenis iedere individuele persoon aan 'participatie' toekent. Wat wordt verstaan onder 'participatie'? Niet iedereen interpreteert het begrip noodzakelijkerwijze op dezelfde manier. Door verwachtingen en interpretatie te bespreken en op elkaar af te stemmen, wordt de term 'participatie' ingevuld en werkbaar gemaakt. Het risico op ontgoochelingen, negatieve ervaringen, uitval... kan hierdoor verminderd worden.

⁶ Een diepgaandere analyse van de kinderrechtelijke visie op participatie is te lezen in onder meer KeKi's vraaggestuurde beleidsadviezen 2015/2 en 2015/4, <http://www.keki.be/nl/publications/beleidsadvies>.

Een belangrijke valkuil bij participatie is 'schijnparticipatie'. Dit kan vele vormen aannemen. De rode draad is steeds dat de deelname van kinderen en/of jongeren niet is wat het oorspronkelijk moest zijn; het is meer 'schijn' dan participatie. Enkele voorbeelden illustreren dit: de mening van kinderen en jongeren worden pas gevraagd wordt als de beslissingen al genomen zijn, na een inspraakmoment wordt met de stem van kinderen en jongeren verder niets gedaan wordt, jongeren (kunnen) niet begrijpen wat de finaliteit is van een proces waar ze bij betrokken worden, participatie wordt gebruikt om aan de eigen belangen tegemoet te komen of dient puur als decoratie omdat het goed klinkt dat kinderen en jongeren participeren. Door een constante reflectieve houding te stimuleren, wil dit reflectie-instrument alle vormen van schijnparticipatie vermijden.

De visie op participatie valt grotendeels samen met wat van participatie verwacht wordt (zie verder bij 'Doel van het proces'):

- participatie als sociale actie, m.n. het realiseren van het recht van kinderen om deel te hebben aan het beleid;
- participatie als mogelijkheid tot versterking, m.n. competenties van kinderen en jongeren uitbouwen, burgerschapszin van kinderen hier en nu erkennen...

- **BELEIDSPARTICIPATIE**

Niet alleen hoe tegen 'participatie' in het algemeen wordt aangekeken, heeft invloed op het proces. Ook hoe 'beleidsparticipatie' in het bijzonder wordt opgevat, zal zichtbaar zijn doorheen het proces. Dit reflectie-instrument beschouwt beleidsparticipatie als volgt:

- het betrekken van kinderen en jongeren (minstens) VOORDAT een beslissing genomen wordt en oprecht met hun input aan de slag gaan;
- het betrekken van kinderen en jongeren ZODAT een beslissing genomen wordt die aansluit bij wat kinderen en jongeren zelf belangrijk vinden;
- het betrekken van kinderen en jongeren NADAT een beslissing genomen werd, met de mogelijkheid om gemaakte keuzes in vraag te stellen en weer opnieuw te beginnen.

- **BOTTOM-UP EN TOP-DOWN**

(Beleids)participatie kan top-down (van bovenaf) of bottom-up (van onderuit) ontstaan, of in een combinatie van de twee. Top-down participatie is de klassieke, meest gebruikte en vaak meest voor de hand liggende vorm van participatie. Beleidsmakers ontwerpen een participatief proces, bepalen de vraag, het onderwerp, de doelgroep, het doel... Kinderen en jongeren worden aangesproken om over het vooraf bepaalde onderwerp hun mening te uiten. Bij bottom-up initiatie kiezen kinderen en jongeren zelf met welke onderwerpen ze willen wegen op het beleid. Zij kaarten de problemen, thema's.. aan die ze op de agenda geplaatst willen zien. Kinderen en jongeren kunnen ook op eigen initiatief een inspraakmoment organiseren met als doel het beleid te beïnvloeden.

Het reflectie-instrument is gericht op beleidsmakers als initiatiefnemers van beleidsparticipatie. Deze insteek lijkt een top-down beweging te veronderstellen. Binnen het instrument is er echter ruimte voor beide initiatie-bewegingen. De reflectievragen zetten de beleidsmaker namelijk aan om, afhankelijk van de concrete vraag en de context, ook bottom-up vormen van participatie te overwegen, zonder daarbij een voorkeur voor de ene of andere richting uit te spreken. Er kan ook gewerkt worden met een combinatie van top-down en bottom-up, bijvoorbeeld wanneer kinderen en jongeren het onderwerp bepalen, maar de rest van het proces vanuit beleid wordt gestuurd.

2.2 DE RATIONALE EN HET BEREIK VAN EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES

In dit onderdeel gaan we dieper in op achterliggende motivaties, verwachtingen en doelen van het beleidsparticipatief initiatief. Uit de interviews met experts blijkt dat opdrachtgevers vaak onvoldoende stilstaan bij het 'waarom' van beleidsparticipatie. Waarom vraagt dit onderdeel van je beleid om input van kinderen en jongeren? Wat wil je bereiken?

- **DOEL VAN HET PROCES**

In de praktijk bedient een participatief proces doorgaans meerdere doelen tegelijk. Duidelijke scherpstelling van doelen is van essentieel belang, niet alleen naar de evaluatie van het eindresultaat, maar ook naar het afstemmen van de verwachtingen van de deelnemers, de keuze van de juiste methode, terugkoppeling etc. toe.

Mogelijke doelen die je kan onderscheiden zijn:

- Beleid beïnvloeden: de waarde van participatie als manier om in te werken op beleid staat centraal. Het is een manier om vorm te geven aan een democratie waar burgers deelhebben aan het beleid. Alles wordt ingezet om de verzamelde input te laten doorwegen op het beleidsvormingsproces.
- Kinderen en jongeren versterken: het eindresultaat wordt hier niet zozeer gemeten op een inhoudelijke verandering binnen het beleid, maar op een grotere machtspositie voor kinderen en jongeren. Door kinderen en jongeren samen te brengen, te laten reflecteren over relevante thema's, hun mening te laten vormen, worden ze getraind in bepaalde competenties. Ook het vermogen om naar andere personen te luisteren en open te staan voor ieders mening worden geoefend tijdens een participatief proces.
- Politieke doelen of eigenbelang: De totstandkoming van het beleid moet vaak aan bepaalde criteria voldoen, zoals zorgen voor betrokkenheid van kinderen en jongeren bij het beleidsvormingsproces. Soms gebeurt het dat het halen van die criteria het doel op zich vormt. Ook zullen in een beleidscontext vaak politieke motivaties spelen. Wees steeds aandachtig dat deze doelen niet de enige motivatie vormen. Dit kan leiden tot inefficiëntie of participatie-moeheid (bijv. als voorgaande initiatieven die door een andere politieke partij geïnitieerd werden, genegeerd worden), of erger nog, tot schijnparticipatie (zie hierboven bij 'Participatie').
- ...
- Een combinatie van doelen.

Ook hier kan de link met de tweestrijd tussen verschillende kindbeelden aangehaald worden. Indien het voornaamste doel van het traject 'beleid beïnvloeden' is, sluit dit aan bij het actorschap-kindbeeld. Kinderen en jongeren worden in staat geacht volwaardig te participeren. Leg je de nadruk bij de doelbepaling op het versterken, dan neig je meer naar het beschermings-kindbeeld waarbij kinderen en jongeren getraind moeten worden vooraleer ze kunnen participeren. De nadruk ligt meer op het welzijn van de kinderen en jongeren en de meerwaarde van hen iets te kunnen bijbrengen. Kies je voor een puur politieke motivatie, dan kan je de vraag stellen of er *tout court* voldoende ruimte is voor kinderen en jongeren.

Aandachtspunt: Als kinderen en jongeren versterken het enige doel is en het niet de bedoeling is dat er ook een verandering in het beleid plaatsvindt, wees daar dan vanaf het begin duidelijk over. In een beleidsparticipatief proces is beïnvloeden een inherent doel dat eigenlijk nooit volledig zou mogen verdwijnen. Als geen invloed beoogd wordt, en het versterken het voornaamste doel vormt, spreek dan van versterkende projecten in plaats van over beleidsparticipatie. Anders loop je het risico dat het begrip beleidsparticipatie uitgehold en betekenisloos wordt. Het versterken kan uiteraard wel een doel zijn dat bestaat naast dat van beïnvloeden.

- **BEOOGDE INTENSITEIT**

De intensiteit van participatie kan je op verschillende manieren meten naargelang de mate waarin kinderen en jongeren betrokken worden:

- kinderen en jongeren worden beluisterd en geobserveerd
- kinderen en jongeren worden gestimuleerd om hun visie uit te drukken
- de visie van kinderen en jongeren wordt ernstig genomen
- kinderen en jongeren zijn betrokken in besluitvormingsprocessen
- kinderen en jongeren delen de macht en de verantwoordelijkheid bij beslissingen

Deze vijf lagen kennen elk nog drie stappen:

1. Er is een opening: dit vertaalt zich meestal in een persoon die op een of andere manier interesse toont in en opkomt voor participatie
2. Er is een reële mogelijkheid: de mogelijkheid tot participatie is niet langer eenmalig of quasi toevallig; ze is reëel, heeft haar inbedding in de organisatie of structuur, er zijn middelen voor, enzovoort;
3. Er is een verplichting: hier is participatie structureel voorzien.

Samengevoegd geeft dit het schema dat je terugvindt in het reflectie-instrument (pagina 29). Met dit schema kan je gemakkelijk ontdekken op welke graad van participatie het proces zich bevindt.⁷ Vaak wordt zeer veel van beleidsparticipatie verwacht en achteraf is niet duidelijk waar het uiteindelijk is misgelopen. Dit komt vaak doordat de graad van intensiteit van participatie niet overeenkomt met de initiële verwachtingen of wensen van betrokkenen. Uit het schema blijkt dat veel afhangt van de attitude, houding en visie van de beleidsmaker, vandaar dat de formulering 'ben je bereid om ...' vaak terugkomt. De interviews met experts bevestigen deze vaststelling. Een beleidsmaker die niet bereid is om naar de mening van kinderen en jongeren te luisteren, zal met zijn proces nooit een hoge graad van participatie kunnen bereiken. Veel hangt evenwel ook af van de structurele inbedding en verplichting van het proces. Dit zal dan ook helpen om de afhankelijkheid van de *goodwill* van de beleidsmaker op te vangen.

- **VERWACHTINGEN AFSTEMMEN OP DE REALITEIT**

Dit onderdeel hangt samen met de vraag naar hoe de input die uit het proces voortvloeit, effectief kan en zal worden omgezet in actie en beleid (zie hieronder 'terugkoppeling en evaluatie'). Deze reflectie is echter niet enkel belangrijk achteraf, maar ook voor je aan het traject begint. De vraag of de verwachtingen afgestemd zijn op de realiteit, en welke mate van invloed effectief mogelijk is, is van cruciaal belang om kinderen en jongeren op een waardige manier te laten participeren aan het beleid.

- **ONDERWERP AFBAKENEN**

Elk participatief proces start met een goed afgebakend onderwerp dat aansluit bij de leefwereld van kinderen en jongeren. Je kan pas verder (bijv. met de keuze van een methodiek) als je zeer concreet hebt omlijnd wat je precies wil te weten komen. Het zoeken naar een geschikt onderwerp is een proces op zich dat een apart punt op de agenda zou moeten zijn. Daarbij hoeft je niet altijd te vertrekken vanuit vooropgestelde beleidskeuzes (top-down). Uit de interviews met experts blijkt dat het onderwerp afbakenen bij uitstek een kans is om bottom-up te werken (zie hierboven bij 'Bottom-up en Top-down'). Betrokkenheid op een thema verhoogt namelijk de betrokkenheid in het proces. Experts wijzen erop dat bottom-up initiatie je ook kan inspireren om verder te denken dan typische kinder- of jeugdthema's zoals speelpleinen, skateparken of fuiven. Ook minder voor de hand liggende thema's (zoals bijvoorbeeld mobiliteit,

⁷ Terugkerend naar de juridische betekenis van kinderrechten: in het schema aangegeven tot hoever het Kinderrechtenverdrag gaat bij het beschrijven van het recht van kinderen op participatie.

discriminatie en psychisch welbevinden) krijgen zo de kans om op de agenda te komen. Bottom-up werken neemt niet weg dat er alsnog gekeken moet worden hoeveel ruimte er met betrekking tot dat onderwerp is om iets in het beleid te veranderen op basis van het participatieproces. Dit moet vanaf het begin duidelijk zijn.

Er bestaan verscheidene technieken om een onderwerp te kiezen en af te bakenen. We sommen enkele methodieken op waarmee je een noden-behoeftenanalyse kan opmaken. Je krijgt dan zicht op waar kinderen en jongeren (on)rechtstreeks belang bij hebben. Je ondervindt waar er nood is aan de inbreng van kinderen en jongeren.

- Belevingsonderzoek: Om in kaart te brengen wat kinderen en jongeren belangrijk vinden kan je zelf een belevingsonderzoek opzetten, of je verdiepen in bestaande belevingsonderzoeken. Organisaties als Kind en Samenleving, Netwerk tegen Armoede en Uit de Marge hebben hierover heel wat expertise. Door kinderen en jongeren te horen over thema's die hen bezighouden, start participatie van bij de bepaling van de onderzoeksvraag. Dit is een grote meerwaarde in deze fase: je betreft kinderen en jongeren van bij het begin van het participatietraject en laat hen mee de richting van het verdere traject bepalen (zie ook Dedding, Jurrius, Moonen & Rutjes, 2013). Belevingsonderzoek geeft inzicht in hoe kinderen en jongeren hun leefwereld beleven. Het is een oefening in het afleren van wat we denken te weten, en in plaats daarvan open te zijn om de perspectieven van kinderen tot hun recht te laten komen. Kinderen delen met elkaar een zingeving die sterker dan bij volwassenen op directe belevingen is gestoeld, en minder op uitgekristalliseerde opinies. Betekenis geven aan de werkelijkheid gebeurt vaak op een heel directe, fysieke, lichamelijke of ruimtelijke manier. Belevingsonderzoek probeert die zingeving zo goed mogelijk te vatten door heel uitdrukkelijk te focussen op het perspectief van kinderen en jongeren. Het biedt inzichten in hoe zij op een eigen manier in de wereld staan en er betekenis aan geven.
- Plaatsbezoek: Je kan ook ontdekken waar kinderen en jongeren belang bij hebben door bij basiswerkingen langs te gaan. Jeugdwerkers en stafmedewerkers weten vaak waar de knelpunten zitten vanuit de ervaringen van kinderen en jongeren die zij ontmoeten op het terrein. Dit is tevens een goede manier om gegronde kennis over de doelgroep te ontwikkelen (zie verder bij 'Doelgroep afbakenen'). Hierdoor kunnen noden en behoeften van kinderen en jongeren beter ingeschat worden.
- Omgevingsanalyse: Als je kinderen en jongeren wil bevragen over een beleidsthema, bijvoorbeeld de werking van de stad of de ruimtelijke omgeving, kan je eerst door middel van een omgevingsanalyse nagaan wat er op dat vlak al bestaat en de huidige ruimte beleefd wordt. Als je bijvoorbeeld een participatieproject wil opstarten rond de vormgeving van een plein, is een omgevingsanalyse geboden om de huidige ruimte te bestuderen.
- Eerder geformuleerde beleidsadviezen: Zorg ervoor dat je niet steeds met dezelfde vraag naar kinderen en jongeren trekt. Telkens hetzelfde bevragen bij kinderen en jongeren zonder dat er echt iets gerealiseerd wordt, kan participatiemoedigheid in de hand werken (zie verder bij 'Doel van het proces'). Om dit te vermijden is het heel belangrijk uit te zoeken wat er al rond een bepaald onderwerp gebeurd is en wat de conclusies waren die daaruit zijn gevloeid. Je wil kinderen en jongeren dus betrekken bij je beleid op thema's waar ze nog niet (vaak) op betrokken zijn geweest, of waar nieuwe input een sterke meerwaarde is. Een uitgebreide literatuurstudie van gerealiseerde participatieprojecten en beleidsadviezen is dus steeds aan de orde. Participatieprojecten opzetten over een onderwerp waar kinderen en jongeren al meermaals bij betrokken geweest zijn, is niet volledig uitgesloten. Als je beslist dit wel te doen, moeten resultaten uit voorgaande adviezen wel steeds meegenomen worden en moet naar hiaten of lacunes daarin gezocht worden. Het vinden van een nieuwe insteek die een meerwaarde kan opleveren, is dan de opdracht.

Eens je een geschikt onderwerp hebt gekozen, dien je na te gaan welke gevoeligheden dit thema bij al je stakeholdergroepen kan oproepen (bijv. stigmatisering, discriminatie, negatief zelfbeeld...), en hoe je met die gevoeligheden zal omgaan.

- PARTICIPATIE IN VERSCHILLENDE BELEIDSFASES

In een beleidscontext waar participatie van kinderen en jongeren nog in de kinderschoenen staat, zien we dat hun betrokkenheid doorgaans beperkt wordt tot de beïnvloeding van de beleidsagenda en het effenen van het pad voor kinderen en jongeren die na hen komen om ‘echte’ impact te hebben (waarbij *“increased influence over time”* wordt beoogd) (Tisdall & Davis, 2004, p. 139). Geïnterviewde experts bevestigen dat kinderen en jongeren vaak uit de boot vallen bij de zoektocht naar oplossingen, feedback geven en de opvolging van evaluatie. Voorbeelden uit de praktijk leren ons echter dat kinderen en jongeren in elke beleidsfase betrokken kunnen worden.⁸ De methodiek en de participatievorm kan aan de beleidsfase worden aangepast. Zo kan je een onderscheid maken tussen methodieken die een brainstorm faciliteren, en methodieken die beter passen bij de bepaling van prioriteiten (zie verder bij ‘Praktische aandachtspunten’).

Er bestaan vele manieren om de beleidscyclus in fases op te delen. Verder bouwend op het Draaiboek participatietrajecten kan je volgend model hanteren:

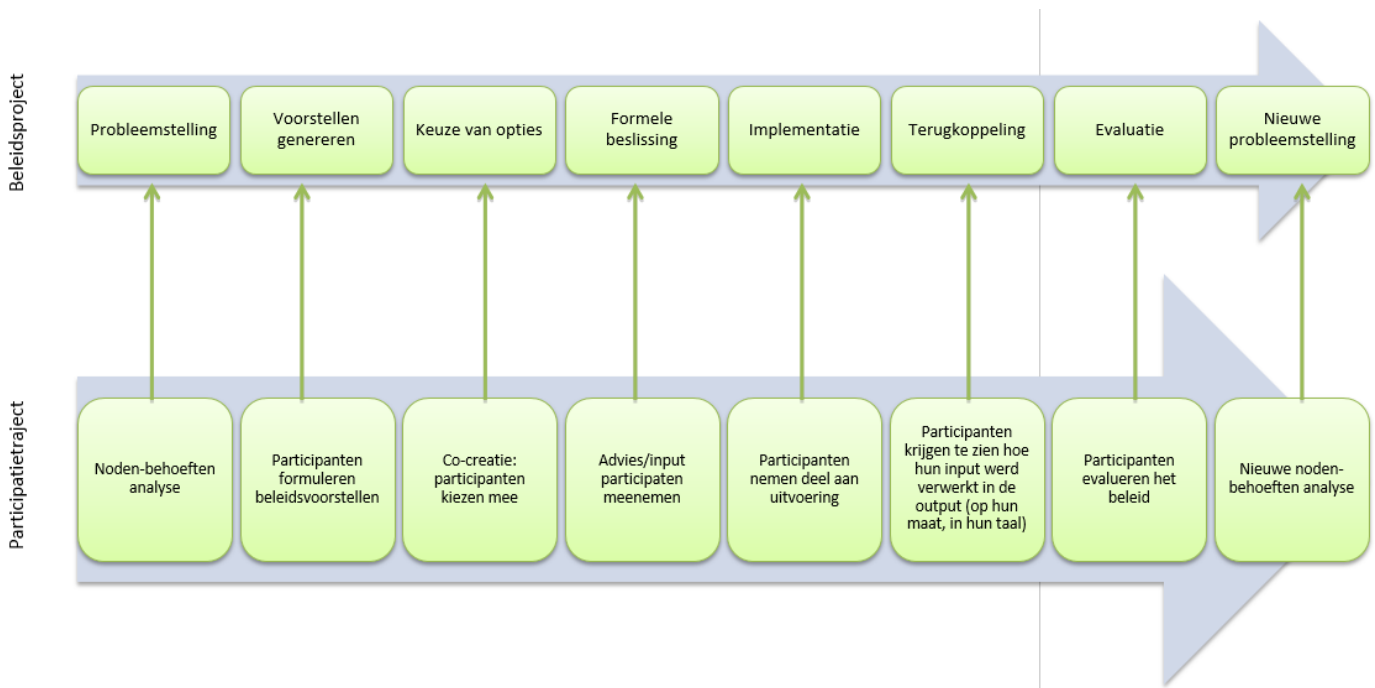

Het uitgangspunt is dat kinderen en jongeren in elk van deze beleidsfasen betrokken kunnen worden. Idealiter is participatie een organisch onderdeel van beleid met betrokkenheid vanaf dag 1, in plaats van een afzonderlijk proces van een afgelijnd aantal deelnemers in een beperkte tijd en ruimte. Dat neemt niet weg dat er ook veel waardevolle trajecten bestaan die kinderen en jongeren in één of enkele van deze beleidsfasen betrekken. Belangrijk is dat hierover gereflecteerd wordt en dat men zich ervan bewust is dat participatie ook mogelijk is in de andere beleidsfasen. Echter, een participatieproces opstarten nadat beslissingen al genomen zijn, zonder dat er ruimte is om deze beslissingen nog te beïnvloeden, valt onder schijnparticipatie (zie hierboven bij ‘Participatie’).

Voor een optimaal resultaat moeten het participatietraject en het beleidstraject steeds op elkaar afgestemd zijn. De Vlaamse Jeugdraad suggereert in zijn Advies 1509 dat beleidsmakers van bij het begin van elk beleidsproces een participatieplan zouden moeten opstellen dat beschrijft hoe kinderen en jongeren aan elke fase zouden kunnen participeren. Resultaat hiervan zal onder meer zijn dat de eindbeslissing meer gedragen wordt door het doelpubliek.

De verschillende fasen van het beleids- en participatietraject staan met elkaar in verbinding, waarbij elke fase van het participatietraject steeds moet voorafgaan aan die van het beleidstraject, zodat het participatietraject het beleidstraject kan beïnvloeden op het juiste moment. Met onderstaand tweepijlenmodel illustreren we tevens dat participatie in elke beleidsfase weldegelijk mogelijk is (zie ook: Weet ik veel! Handboek voor kinderen- en jongerenparticipatie, p. 3 en 7).

⁸ Zie bijvoorbeeld de uitwerking van de leefstraten in Gent uit Beleidsadvies 2015/4.

Participatie van kinderen en jongeren mag niet enkel in een vacuüm plaatsvinden. Als dat wel zo is, worden de ‘*adult structures*’ (Tisdall, 2015) niet echt uitgedaagd om te veranderen. Het risico is dan ook groter dat de mening van kinderen en jongeren niet ernstig genomen wordt en dat participatie een zijspoor blijft, zonder dat kinderen en jongeren echt kunnen doordringen. Op beleidsniveau moeten dan ook structuren ingevoerd worden die ervoor zorgen dat de stem van kinderen en jongeren ingebed geraakt (bv door ervaringsdeskundigen een vaste plaats te geven in het beleid en systematisch een cliënt-toets uit te voeren).

- **DOELGROEP AFBAKENEN EN MAATSCHAPPELIJK DRAAGVLAK VERGROTEN**

Dit reflectie-instrument focust op participatie van kinderen en jongeren. Toch kunnen naast kinderen en jongeren ook andere actoren deel uitmaken van de doelgroep. Bijvoorbeeld: bij een participatieproces rond mobiliteit aan de schoolpoort is niet enkel de mening van de leerlingen van die school van belang, maar ook die van hun ouders, leerkrachten, directie, buschauffeurs, de bedrijfswereld ... Alle relevante stakeholders kunnen bij het proces betrokken worden; zo ontstaat een veelheid aan verschillende perspectieven. Nagaan op wie de beleidsbeslissing (on)rechtstreeks invloed zou uitoefenen en wie belang bij de beslissing zou hebben, is een hulpmiddel om een stakeholders-lijst op te stellen. Na een grondige analyse en overleg wordt dan gekozen welke stakeholders ook doelgroepen zullen vormen in het participatieproces. Vervolgens moet informatie ingewonnen worden over de verschillende doelgroepen. Wat zijn de eigenschappen van elke doelgroep? Zijn er organisaties die de doelgroep(en) vertegenwoordigen?

Nog een keuze die gemaakt moet worden is of gewerkt zal worden met kinderen en jongeren zelf, hun belangenbehartigers of een combinatie van beiden. Ervaring uit de praktijk leert dat participatie vooral zinvol en effectief is wanneer je actoren van verschillende niveaus tegelijk betreft. Deze verscheidenheid zorgt er niet enkel voor dat diverse invalshoeken een plaats krijgen, maar ook dat er een dynamiserende kracht kan ontstaan door verschillende persoonlijkheden samen te brengen. Een combinatie van rationele, belevingsgerichte, intuïtieve en creatieve personen levert doorgaans de meest interessante en innovatieve resultaten op. Bovendien vergroot je het maatschappelijk draagvlak van je proces wanneer je zo veel mogelijk betrokkenen in beeld brengt. Dit kan ook in parallelle processen gebeuren.

Andere manieren om het draagvlak te vergroten zijn bijvoorbeeld het samenstellen van een overleg- of stuurgroep die zijn schouders mee onder het proces zet, mee reflecteert, mee leert en expertise kan inbrengen waar nodig. Het organiseren in de praktijk van inspraakmomenten behoort vaak niet tot het standaard takenpakket van de beleidsmaker. Daarom kunnen participatie-experten, middenveldorganisaties, basiswerkingen of jeugdwerkingen uitgenodigd worden om deel uit te maken van deze overleggroep. Zij kunnen vanuit hun expertise en *knowhow* de beleidsmakers bijstaan doorheen het vormgevingsproces (zie verder bij 'Praktische aandachtspunten').

- EXTRA AANDACHT VOOR KINDEREN EN JONGEREN IN KWETSBARE SITUATIES

Nagenoeg altijd omvat je doelgroep ook kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties. Deze 'kwetsbaarheid' kan heel uiteenlopend zijn (bijvoorbeeld terug te brengen tot armoede, geweld, een migratieachtergrond, een genderidentiteit, minder mondig of taalvaardig zijn, opgroeien in bijzondere jeugdzorg, als mantelzorger of met een beperking, etc.). Soms zijn deze kinderen en jongeren de exclusieve doelgroep van een initiatief, soms participeren zij samen met anderen. Dit kan kansen, maar ook extra drempels met zich meebrengen. Neem voldoende voorzorgsmaatregelen om een zo gelijkwaardig mogelijk proces te garanderen voor alle deelnemers. Op die manier kan je (on)rechtstreeks bijdragen tot het wegwerken of verminderen van bepaalde uitsluitingsmechanismen.

Voor een geslaagd participatief traject staan capaciteit en vertrouwen van de deelnemers centraal. Dit geldt voor alle kinderen en jongeren, en zelfs voor volwassenen. Bij maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren is hiervoor echter extra aandacht nodig.

- Met capaciteit bedoelen we zowel cognitieve, morele, emotionele en sociale competenties, alsook voldoende levensmiddelen, versterking en ondersteuning bij problemen wanneer die zich voordoen. Een evenwichtige capaciteit is een voorwaarde om aan participatie te doen. Als jongeren te weinig (of te veel) capaciteit hebben om effectief te participeren, komt de slaagkans van het proces in het gedrang. Competenties zijn altijd in ontwikkeling en kunnen in de loop van het traject steeds blijven groeien. Wel moet er bij aanvang van het proces een basiscapaciteit aanwezig zijn of opgebouwd worden. Kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties lopen om diverse oorzaken vaak meer risico op een lagere capaciteit, al is dat niet noodzakelijk het geval. Ga na waar zich een tekort of overschot aan capaciteit situeert en in hoeverre je als beleidsmaker kan instaan voor ondersteuning en versterking. Doe waar nodig beroep op basiswerkingen.
- Vertrouwen in het beleid en in de facilitator is een andere vereiste voor het slagen van het participatieproces. Omwille van negatieve ervaringen met uitsluitingsmechanismen is het vertrouwen in volwassenen vaak gering. Het inwinnen van vertrouwen is dus een belangrijke eerste stap. Ook voor het opbouwen van een vertrouwensband zijn extra tijd, middelen en de juiste personen nodig. Voorwaarde voor elk participatie initiatief, maar in het bijzonder voor participatie van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties, is het creëren van een veilige omgeving. Hierdoor bied je een context waarin de groei van een vertrouwensband mogelijk wordt (zie verder bij 'Praktische aandachtspunten').

Werken aan capaciteit en vertrouwen kan een grote uitdaging zijn voor beleidsmakers, die vaak slechts over beperkte tijd en middelen beschikken om hun participatieproces vorm te geven. Bedenk dat basiswerkingen en jongerenwerkingen in veel gevallen al heel dicht bij deze kinderen en jongeren staan. Zij kennen de leefwereld van de kinderen en jongeren, hebben kennis van het participatieve proces en hebben expertise en knowhow op het vlak van creatieve methodes om kinderen en jongeren te betrekken. Bovendien verzamelen organisaties die met kinderen en jongeren werken, continu hun signalen. Ga hier in je traject op verder. Tussenpersonen hebben vaak de grootste kans op slagen om een vertrouwensband op te bouwen en de capaciteit te verhogen. Ondersteun daarom deze werkingen en neem hen onder de arm, zowel vooraf als tijdens en na afloop van het proces.

Deze benadering legt sterk de nadruk op de nood aan ondersteuning, het aanleren van competenties en opbouwen van capaciteit. Wees je ervan bewust dat ook hier je kindbeeld (zie boven bij 'Kindbeeld') een belangrijke rol speelt. Door al te eenzijdig de nadruk te leggen op het vormen van deze kinderen en jongeren tot burgers die in staat zijn om te participeren, vertrek je vanuit het beeld dat zij burgers 'in wording' zijn. Bestaat de kans dat je hen structureel macht ontnemt door te zeer te focussen op bescherming? Deze benadering kan uiteindelijk meer *disempowerment* dan *empowerment* inhouden en in sommige gevallen je goede bedoelingen dwarsbomen. Kwetsbare kinderen en jongeren worden vaak al te gemakkelijk als 'nog niet' beschouwd: nog niet in staat om een mening te formuleren en deze te laten doorwegen (Carrette, 2004). Stel jezelf de vraag waar de kansen en mogelijkheden van deze kinderen en jongeren zich situeren, en hoe het participatieproces kan inspelen op hun sterktes. Door dit spanningsveld en de manier waarop je ermee omgaat onderwerp van reflectie te maken, kan je hierin op zoek gaan naar een evenwicht. Wil je uiteindelijk streven naar het wegwerken van uitsluitingsmechanismen, is het samen streven naar verandering van deze status quo cruciaal (zie verder bij 'Doel').

Afhankelijk van het onderwerp leent de situatie zich beter tot exclusief, dan wel tot inclusief betrekken van specifieke doelgroepen, of tot een combinatie van beiden. Als het een onderwerp is dat vooral maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren aanbelangt, kan je opteren voor het exclusief betrekken. In dit geval kan het participatief proces specifiek afgestemd worden op deze kinderen en jongeren en kan bijvoorbeeld meer ingezet worden op vertrouwen-inwinning en het proces dat voorafgaat aan het participatiemoment. Is het een meer algemeen onderwerp, kan je inclusief gaan werken, op voorwaarde dat al vanaf het begin van het proces ook wordt gereflecteerd over hoe minder gemakkelijk bereikbare doelgroepen (die vaak overlappen met doelgroepen in maatschappelijk kwetsbare situaties) zullen betrokken worden en hoe je gelijkwaardige participatie kan garanderen. Een combinatie van inclusief en exclusief werken is ook mogelijk, bijvoorbeeld wanneer het uitgangspunt is dat diensten voor iedereen versterkt moeten worden, met specifieke aanvullende diensten voor kinderen en jongeren in een maatschappelijke kwetsbare situatie. Als hier niet van bij het begin over gereflecteerd wordt, is de kans groot dat je uiteindelijk tot de vaststelling zal komen dat je geen maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren bereikt hebt.

2.3 PRAKTISCHE AANDACHTSPUNTEN BIJ DE VORMGEVING VAN EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES

Voorgaande beschouwingen over fundamentele beginselen, de rationale en het bereik van een beleidsparticipatief proces zijn sterk verweven met de manier waarop het proces in de praktijk wordt omgezet. Uit de literatuur en de interviews met experts kunnen we eveneens enkele praktische tips meegeven die verdere inspiratie kunnen bieden om concreet aan de slag te gaan.

- **AANGEPASTE COMMUNICATIE**

Als je participatie omzet in de praktijk, treed je letterlijk in dialoog met kinderen en jongeren. Net als bij andere vormen van relationele omgang is aangepaste communicatie voor, tijdens en na afloop van een participatieproces een belangrijke factor voor het welslagen van je ambities. Niet alleen moet je de kinderen en jongeren kunnen motiveren, je dient hen ook betrokken te houden.

Volgende praktische tips kunnen helpen:

- Pas je communicatie steeds aan de doelgroep en hun leefwereld aan. Vermijd academische termen, vaktaalgebruik of jargon. Dit kan je het beste nagaan door bij enkele kinderen of jongeren die deel uitmaken van je doelgroep te testen of zij de informatie meteen beet hebben als ze die voor zich krijgen.
- Spreek in duidelijke, heldere en verstaanbare taal. Kinderen en jongeren moeten meteen weten waarover het gaat.
- Deelnemers moeten weten wat ze kunnen verwachten van het traject, wat er van hen verwacht wordt en in welke mate met hun mening rekening zal worden gehouden. Maak hierover duidelijke afspraken (zie ook hierboven bij 'Verwachtingen afstemmen op de realiteit' en hieronder bij 'Terugkoppeling').
- Werk aan geloofwaardigheid. Blijf altijd realistisch en zorg dat beloftes waargemaakt kunnen worden. Erger dan met de stem van kinderen en jongeren niets te realiseren, is eerst beloven dat dit wel kan en daar dan toch op moeten terugkomen.
- Zorg ervoor dat je de kinderen en jongeren ten allen tijde serieus neemt, en dat zij ook het gevoel krijgen dat ze serieus genomen worden.
- Voorzie niet alleen een afsluitende communicatie, maar ook tussentijdse terugkoppeling (zie ook hieronder bij 'Terugkoppeling').
- Bedenk samen met de deelnemers welke vorm van output het meest geschikt is en hoe je die wil communiceren naar de opdrachtgever (kies je bijvoorbeeld voor een gedrukte tekst, een fotoalbum, een filmpje, een presentatie of een combinatie van verschillende vormen).

- **PLANNING**

Ook een goede voorbereiding is cruciaal. Om het overzicht te behouden over wat al gedaan is, wat nog moet gebeuren en door wie, stel je aan het begin van het proces een trajectplan op. Op dat moment moet afgesproken worden wie welke taken op zich zal nemen, welke samenwerkingsverbanden nog zullen opgezet worden, wie in de organisatie zal betrokken worden, over welke punten op welke momenten zal vergaderd worden, wanneer de data van de verschillende fases van het traject zullen liggen, ... Samen met de deelnemers kan je komen tot een duidelijk plan met taken, deadlines en vastgelegde overlegmomenten. Bewaak steeds dat de planning haalbaar en realistisch is.

- **DE ROL VAN FACILITATOR**

Bij de concrete opmaak van het proces heb je de keuze of je zelf als facilitator het proces begeleidt (in je eentje, of ondersteund door bijv. een overleg- of stuurgroep; zie hierboven bij 'Maatschappelijk draagvlak vergroten'), dan wel of je deze rol uitbesteedt. Er bestaan heel wat organisaties en verenigingen voor wie participatie van kinderen en jongeren deel uitmaakt van de *core business*. Beleidsmakers kunnen dan ook steeds een vraag uitbesteden aan een gespecialiseerde organisatie, die dan op hun beurt als facilitator het participatief proces kan uitvoeren. De beleidsmaker behoudt evenwel de eindverantwoordelijkheid. Een organisatie kan pas aan de slag gaan als deze een zeer duidelijk omliggende opdracht van de beleidsmaker heeft ontvangen. Van in het begin moet duidelijk zijn wat er juist van het participatief proces, en van de facilitator, verwacht wordt. Indien je de rol van facilitator uitbesteedt, zorg er dan voor dat je deze persoon zo goed mogelijk kan ondersteunen (bijv. in het tegemoetkomen aan bepaalde gevoeligheden).⁹

De facilitator werkt vanuit een participatieve basishouding. Enkele componenten die hierop wijzen zijn:

- goed kunnen luisteren naar kinderen en jongeren, hen zien en horen
- vertrouwd zijn met participatie van kinderen en jongeren
- krachtgericht werken en tegelijkertijd oog hebben voor mogelijke drempels
- zelf-reflexief zijn en bereid zijn bij te leren van wat deelnemers aanbrengen

⁹ Indien extra vorming nodig is, kan je o.a. terecht bij Jong & Van Zin.

- respect hebben voor de mening van anderen en deze mening ernstig nemen
- in staat zijn kinderen te stimuleren en te motiveren om met het onderwerp aan de slag te gaan
- een vertrouwelijke omgeving kunnen creëren waarin kinderen en jongeren zich veilig voelen om deel te nemen aan de activiteit
- op een flexibele manier kunnen omgaan met de gebruikte methode
- aandacht hebben voor de interactie tussen kinderen en jongeren (zie hierboven bij 'Machtsverhoudingen')
- de vraagstelling niet teveel sturen
- ...

Aandachtspunt: Vermijd personen met een expliciete machtspositie ten opzichte van kinderen als begeleider van het inspraakmoment. Zo kan je beter naar neutrale personen zoeken om die rol op te nemen. Wanneer je de bevraging bijvoorbeeld in een schoolcontext laat plaatsvinden, kies je beter niet de leerkracht als begeleider. In vele klascontexten staat de leerkracht vaak expliciet boven de leerlingen en oefent gezag uit. Deze verhouding wordt beter niet meegenomen in een participatieproces (zie hierboven bij 'Machtsverhoudingen').

- **KEUZE VAN DE METHODIEK**

In Vlaanderen en daarbuiten is heel wat expertise te vinden over methodieken, tools en inspirerende praktijken die je op weg kunnen zetten in een beleidsparticipatief proces. Hieronder geven we een niet-exhaustief overzicht van mogelijke aanknopingspunten om een passende methodiek te kiezen. Hou er steeds rekening mee dat het slagen van een methodiek nooit losstaat van de persoon die deze uitvoert en/of begeleidt, en dat o.m. de communicatie, planning en basishouding die we hierboven bespraken, van fundamenteel belang zijn voor het welslagen van de methodiek.

- De **Vereniging Vlaamse Jeugddiensten (VVJ)** ontsluit op haar website 99 participatietools. Deze kan je naar keuze filteren per thema (o.a. armoede, welzijn, mobiliteit en publieke ruimte), op doelgroep (o.a. jongeren, kleuters, jeugdraad), beleidsproces (beleidsbepalend, agendabepalend, beleidsvoorbereidend, beleidsuitvoerend en evaluerend). Ook wordt een onderscheid gemaakt tussen ad hoc en structurele participatie. Er worden [9 tools](#) voorgesteld die bijzonder geschikt zijn voor participatie van maatschappelijk kwetsbare jongeren.
- **Samenlevingsopbouw** werkte een participatiekoffer uit met links naar een aantal boeiende methodieken. Het [eerste deel](#), de 'Participatiehefboom: Methodes', geeft je stap voor stap inzicht in de opzet van tien beklivende participatieprocessen. Het [tweede deel](#), de 'Participatiehefboom: Handvatten', reikt je een waaier van een twintigtal participatieactiviteiten en –kanalen aan die sterk variëren qua opzet, intensiteit en duurzaamheid.
- De **Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten (VMSG)** heeft een [databank](#) waarin interessante praktijken en methodieken van lokale besturen worden opgelijst volgens diverse beleidsthema's (waaronder ook armoede, jeugd, welzijn, publieke ruimte en mobiliteit). Er wordt een onderscheid gemaakt tussen het doel van participatie (de ideeën vermeerderen en verminderen), het gewenste participatieniveau (informerend, consulterend, adviseren, co-produceren en zelf beslissen), de beleidsfase (planning, uitvoering, evaluatie of bijsturing) en het aantal deelnemers (minder dan 20, minder dan 100, meer dan 100). Goede praktijken uit lokale besturen worden [hier](#) opgelijst. Het [Afwegingskader Beleidsparticipatie](#) van VMSG biedt de nodige achtergrond.
- Specifiek voor het thema mobiliteit kunnen we terecht bij **Mobiel 21**. Zij ontwierpen een [draaiboek](#) participatietrajecten op wijkniveau op basis van [9 stappen](#) in het beslissingsproces. Daarnaast zetten ze [enkele initiatieven](#) in de verf en verwijzen ze naar concrete voorbeelden van steden of gemeenten waarin beleidsparticipatie werd toegepast. Ook geven ze enkele referenties naar relevante [methodieken](#).
- De [Participatiewiki](#) van **De Wakkere Burger** is momenteel niet online beschikbaar.
- Expertise uit Nederland vinden we bijvoorbeeld terug bij de **Participatiewijzer** en in de databank van **Movisie**. Movisie, een kenniscentrum over sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale

veiligheid, heeft een [databank](#) met o.a. praktijkvoorbeelden, tools en publicaties die per trefwoord (bijv. jeugdparticipatie) raadpleegbaar is. Daarnaast hebben ze ook enkele sprekende praktijkvoorbeelden van cliëntenparticipatie [opgelijst](#). Deze voorbeelden beperken zich niet tot kinderen en jongeren, maar kunnen even goed als inspiratie dienen. Bij de [Participatiewijzer](#) kan je dan weer gewenste methodieken raadplegen of filteren op basis van zoekcriteria. Deze gaan over de mate van invloed (raadplegen, adviseren, coproduceren, meebeslissen), de beleidsfase (agendavorming, beleidsvorming, besluitvorming, uitvoering en evaluatie) en het doel (draagvlak voor beleid vergroten, kwaliteit van beleid verhogen, zelfwerkzaamheid van burgers bevorderen, sociale cohesie versterken, ideeën of informatie genereren).

- **DE NODIGE OMKADERING**

Onder omkadering verstaan we voorzorgsmaatregelen die ervoor zorgen dat het proces ten allen tijde de noden, belangen en rechten van de deelnemers respecteert. Enkele zaken die je hier in acht dient te nemen zijn:

- Neem maatregelen voor een veilige situatie;
- Bewaak de privacy en anonimiteit van de kinderen en jongeren;
- Zorg dat er een regeling is die toelaat dat kinderen en jongeren ten allen tijde uit het proces kunnen stappen en dat je eventuele afwezigheid kan opvangen;
- Zoek een aangepaste, kindvriendelijke plek waar iedereen zich op zijn gemak kan voelen en kies een tijdstip waarop iedereen beschikbaar is;
- Voorzie een manier om kinderen en jongeren te waarderen voor hun inbreng (dat kan 'implementatie in beleid' zijn (zie verder bij 'Input omzetten in actie en/of beleid'), of in een andere vorm);
- Geef kinderen en jongeren de kans om zich te informeren over het onderwerp en om zelf expert te worden.

Deze afspraken moeten in de mate van het mogelijke vooraf duidelijk zijn of tussentijds bijgestuurd worden. Bedenk in welke mate je de deelnemers zelf bij deze afspraken kan betrekken en hoe je tot een gedragen overeenkomst komt. Herinner elkaar op tijd en stond aan deze afspraken.

2.4 HET BELANG VAN TERUGKOPPELING EN EVALUATIE VOOR, TIJDENS EN NA HET PROCES

- **INPUT OMZETTEN IN ACTIE EN/OF BELEID**

Zorg ervoor dat minstens een deel van de input die je verzamelde tijdens het participatief proces ook effectief wordt omgezet in actie en/of in beleid. Dit vraagt om opvolging en betrokkenheid na afloop van het participatieproces, maar ook om een goede inschatting vooraf en eventuele bijsturing tussendoor. Vandaar dat we reeds bij het begin van het reflectie-instrument de vraag stellen welke mate van verandering effectief mogelijk is, en of dit een wezenlijk doel is van het initiatief (zie ook hierboven bij 'Doel van het proces').

- **TERUGKOPPELING NAAR BELEID EN NAAR DE DEELNEMERS**

Participatie stopt niet na afloop van het inspraakmoment. Terugkoppeling van het eind- of tussenrapport, de resultaten en wat werd opgenomen in het beleid (en vooral ook wat niet, en waarom) mag niet over het hoofd gezien worden. De kinderen en jongeren hebben net als de organisatoren veel geïnvesteerd in het project, ze verwachten dan ook verantwoording naar wat er met de input zal gebeuren. Een beleid dat telkens terugkoppelt, zal er vaker in slagen de deelnemers een gevoel van waardering mee te geven en het vertrouwen in het beleid en de democratie te vergroten.

Dergelijke transparantie kan de deelnemers tevens motiveren om in de toekomst nog aan participatie-initiatieven deel te nemen.

Enkele tips:

- Terugkoppeling gebeurt niet enkel aan het einde, ook tussentijdse terugkoppeling is geboden. Zo blijven de verwachtingen afgesteld en kan het proces waar nodig bijgestuurd worden.
- Aangeven wat meegenomen werd naar het beleid en wat niet, is niet genoeg; er moet een motivering meegegeven worden. Op die manier laat je kinderen en jongeren zien dat je hen serieus neemt en dat hun input in overweging werd genomen.
- Koppel niet enkel terug naar de deelnemers, maar ook naar de facilitator en alle andere belanghebbenden.

- **EVALUATIE VAN HET PROCES**

Na afloop moet het volledige traject geëvalueerd worden. Een handige tool die de beleidsmaker daartoe op weg kan zetten, is een SWOT-analyse. SWOT staat voor *Strengths* (sterktes), *Weaknesses* (zwaktes), *Opportunities* (kansen) en *Threats* (bedreigingen). Deze vier kernbegrippen geven de mogelijkheid op een zeer gestructureerde manier een analyse te maken van jouw beleidsparticipatief traject. Een SWOT-analyse is de methode bij uitstek om een analyse te maken van het huidige werk en te evalueren waar je staat. Laat ook de deelnemers en eventuele partners een SWOT-analyse invullen en vergelijk de resultaten.

- **CONCLUSIES VOOR TOEKOMSTIGE INITIATIEVEN**

Een afsluitende reflectie kan eruit bestaan om je antwoorden op voorafgaande reflectievragen er nog eens bij te nemen en leerkansen voor de toekomst te formuleren. Neem voldoende tijd voor deze afsluitende reflectie, en plan deze reeds in bij het begin.

DEEL 3 – HET REFLECTIE-INSTRUMENT

3.1 OVERZICHT VAN DE HOOFDVRAGEN

Fundamentele uitgangspunten bevragen	25
Wat is mijn visie op kinderrechten?	25
Hoe kijk ik naar kinderen en jongeren en de manier waarop zij kunnen deelnemen aan participatieve initiatieven?	26
Welke machtsverhoudingen spelen in mijn relatie tot de deelnemers, en tussen de deelnemers onderling?	26
Aan welke voorwaarden moet voldaan zijn zodat ik als beleidsmaker kan zeggen dat ik participatief aan de slag ben gegaan?	27
Zijn er mogelijkheden om bottom-up vormen van participatie te implementeren in dit proces?	27
De rationale en het bereik van een beleidsparticipatief proces bevragen	28
Waarom, of met welk doel, wil ik een beleidsparticipatief proces opzetten?	28
Wat is de beoogde intensiteit van participatie?	28
Hoe werden de verwachtingen van de deelnemers afgestemd op de realiteit?	30
In welke mate is er aansluiting gezocht bij de leefwereld van kinderen en jongeren om het onderwerp te bepalen en af te bakenen?	30
In welke beleidsfase(s) betrek ik kinderen en jongeren?	30
Welke doelgroep(en) wil ik betrekken bij dit proces?	30
Op welke manier betrek ik kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties?	31
Praktische aandachtspunten bevragen	32
Op welke manier heb ik de communicatie aangepast aan de deelnemers?	32
Is mijn planning haalbaar en realistisch?	32
Wie is het meest geschikt om de rol van facilitator op te nemen?	32
Hoe kan ik de facilitator zo goed mogelijk ondersteunen?	34
Welke methodiek is het meest aangewezen?	34
Is voldaan aan de nodige omkadering om van een authentiek participatief proces te kunnen spreken?	34
Terugkoppeling en evaluatie voor, tijdens en na het proces bevragen	36
Hoe zal de input uit het participatief project omgezet worden in actie en/of in beleid?	36
Op welke manier wordt terugkoppeling naar beleid en naar de deelnemers voorzien?	36
Hoe evalueren deelnemers (kinderen en jongeren in het bijzonder) en partners het proces?	36
Welke conclusies kan ik trekken en wat neem ik mee naar volgende initiatieven?	37

3.2 UITWERKING VAN DE REFLECTIEVRAGEN

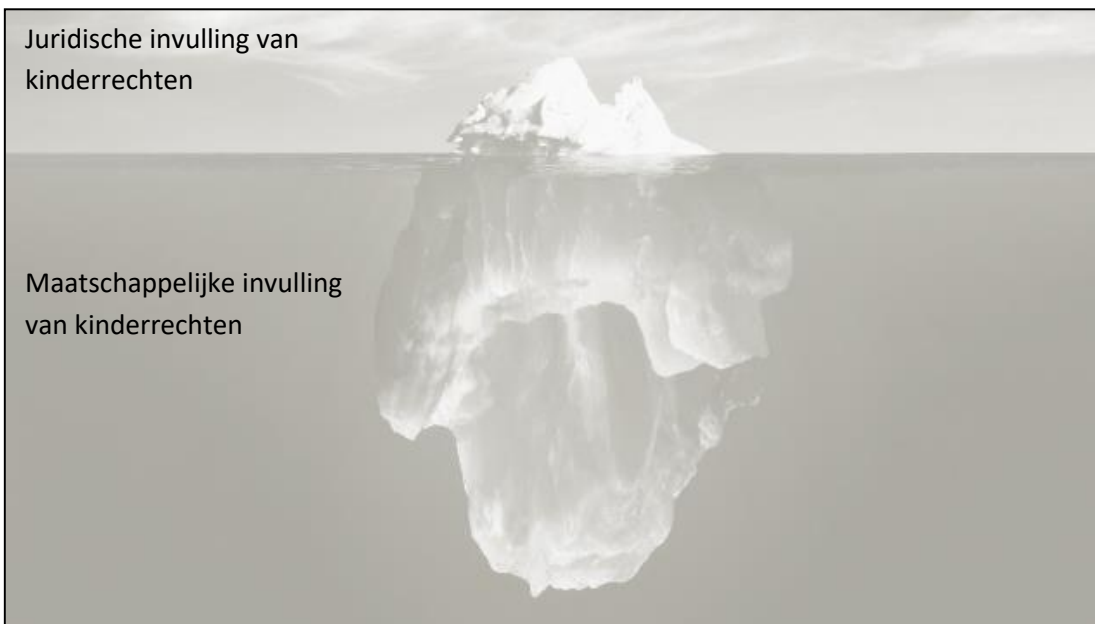
FUNDAMENTELE UITGANGSPUNTEN BEVRAGEN

WAT IS MIJN VISIE OP KINDERRECHTEN?

Wat betekenen kinderrechten voor mij?

Verschilt mijn invulling van kinderrechten met die van mijn collega's met wie ik samenwerk in dit beleidsparticipatief project? Geef aan hoe de voorbereiding van het project ruimte laat en aandacht geeft voor deze verschillen.

Zijn er juridische rechten die een rol spelen (zichtbare bovenkant van de ijsberg)? Welke onderliggende maatschappelijke structuren hebben een invloed (onzichtbare onderkant van de ijsberg)? Vul aan op de figuur.

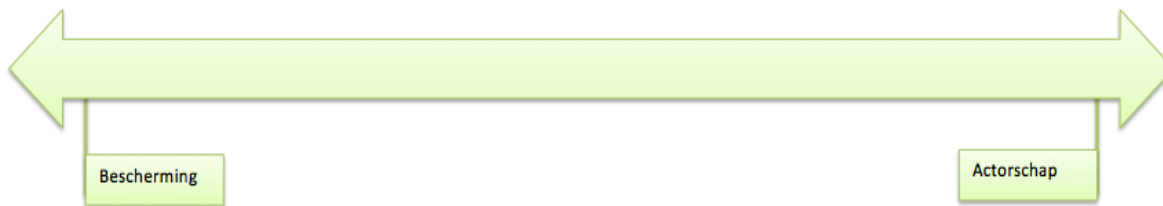

HOE KIJK IK NAAR KINDEREN EN JONGEREN EN DE MANIER WAAROP ZIJ KUNNEN DEELNEMEN AAN PARTICIPATIEVE INITIATIEVEN?

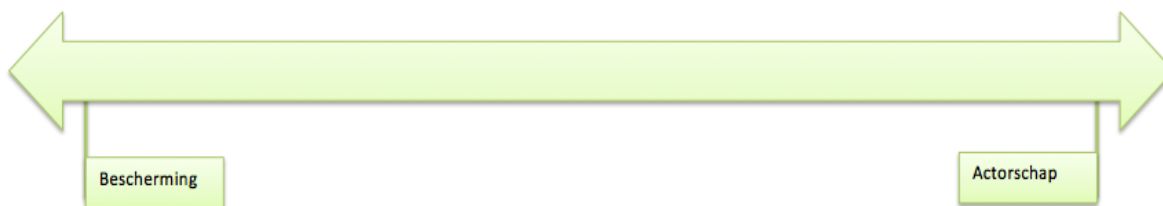
Wat is mijn kindbeeld?

Op welke manier zal mijn kindbeeld het proces beïnvloeden?

Bevind ik mij ergens op dit continuüm? Duid aan waar ongeveer.

Wens ik mij ergens op dit continuüm te bevinden? Duid aan waar ongeveer.

Geef, indien er verschil is, aan hoe je dit verschil wil overbruggen. Welke extra stappen zijn nodig? Waar kan je terecht voor expertise?

Verschilt mijn kindbeeld met dat van mijn collega's met wie ik samenwerk in dit beleidsparticipatief initiatief? Geef aan hoe de voorbereiding van het project ruimte laat en aandacht geeft voor deze verschillen.

WELKE MACHTSVERHOUDINGEN SPELEN IN MIJN RELATIE TOT DE DEELNEMERS, EN TUSSEN DE DEELNEMERS ONDERLING?

Wat is mijn relatie tot de kinderen en jongeren? Is er sprake van een machtsverhouding? Hoe zou die zich kunnen manifesteren?

Staan er tijdens het initiatief andere personen in contact met de kinderen die macht over hen (kunnen) uitoefenen?

Hoe vang ik machtsverhoudingen tussen kinderen onderling op? Welke voorzorgmaatregelen werden genomen om iedereen gelijk te laten participeren?

AAN WELKE VOORWAARDEN MOET VOLDAAN ZIJN ZODAT IK ALS BELEIDSMAKER KAN ZEGGEN DAT IK PARTICIPATIEF AAN DE SLAG BEN GEGAAN?

Wat betekent participatie voor mij?

Wat zijn de valkuilen van schijnparticipatie bij het huidige proces? Hoe kan ik die opvangen, en wie kan me daarbij helpen?

Valkuil	Wat kan ik hier zelf tegen doen?	Bij wie kan ik hulp inroepen?

ZIJN ER MOGELIJKHEDEN OM BOTTOM-UP VORMEN VAN PARTICIPATIE TE IMPLEMENTEREN IN DIT PROCES?

Kan ik me hiervoor beroepen op expertise of bestaande initiatieven van buitenaf?

Geef aan welke eventuele moeilijkheden je verwacht bij het implementeren van bottom-up participatie, en hoe je die wil overwinnen.

DE RATIONALE EN HET BEREIK VAN EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES BEVRAGEN

*WAAROM, OF MET WELK **DOEL**, WIL IK EEN BELEIDSPARTICIPATIEF PROCES OPZETTEN?*

Waarom vraagt dit onderdeel van mijn beleid om input van kinderen en jongeren?

Kunnen de deelnemers invloed uitoefenen?

Zijn er in het verleden over dit onderwerp al participatieve processen opgezet? Zo ja, op welke manier kan ik de input die hieruit voortkwam een plaats geven?

*WAT IS DE BEOOGDE **INTENSITEIT** VAN PARTICIPATIE?*

Hoe ver wil ik gaan met dit participatief proces? Aan de hand van vragen wordt duidelijk op welk niveau jouw traject zich bevindt. Het rode sterretje duidt aan tot waar het Verdrag voor de Rechten van het Kind een verplichting oplegt. Duid je eigen situering met een eigen markering aan op het schema.

5. Kinderen delen de macht en verantwoordelijkheid bij beslissingen

Opening

Ben je bereid om je macht m.b.t. beslissingen te delen met kinderen?

Reële kans

Is er een procedure die het mogelijk maakt dat volwassenen en kinderen de macht met elkaar delen?

Structureel ingebed

Zijn er afspraken, regels m.b.t. het delen van macht en verantwoordelijkheid tussen kinderen en

4. Kinderen zijn betrokken in het besluitvormingsproces

Ben je bereid om kinderen te betrekken bij de besluitvorming?

Is er een procedure die het mogelijk maakt kinderen erbij te betrekken?

Is er een afspraak dat kinderen betrokken moeten worden bij de beslissingen?

3. Met de visies van kinderen wordt rekening gehouden

Ben je bereid om met de visies van kinderen rekening te houden?

Laat de manier van beslissen ruimte voor het rekening houden met de visie van kinderen?

Is er een procedure die regelt dat met de visie van kinderen rekening wordt gehouden bij beslissingen?

2. Kinderen worden aangemoedigd hun visies te uiten

Ben je bereid kinderen te ondersteunen bij het uiten van hun visies?

Heb je een aantal ideeën of activiteiten om hen hierbij te ondersteunen?

Behoort het tot de uitgangspunten van je organisatie om kinderen hierbij te ondersteunen?

1. Kinderen worden beluisterd

START

Ben je bereid om naar kinderen te luisteren?

Wordt het luisteren naar kinderen bevorderd door je manier van werken?

Is het ingebakken in het beleid dat kinderen beluisterd worden?

HOE WERDEN DE VERWACHTINGEN VAN DE DEELNEMERS AFGESTEMD OP DE REALITEIT?

Verwachten kinderen en jongeren dat zij invloed zullen hebben op het beleid? Hoe weet ik dat?

Zijn de gecommuniceerde verwachtingen en mate van invloed realistisch haalbaar? Welke factoren kunnen dit beïnvloeden?

Op welke manier wordt in het proces ruimte gemaakt om verwachtingen van de deelnemers waar nodig bij te sturen?

IN WELKE MATE IS ER AANSLUITING GEZOCHT BIJ DE LEEFWERELD VAN KINDEREN EN JONGEREN OM HET ONDERWERP TE BEPALEN EN AF TE BAKENEN?

In welk domein willen we kinderen en jongeren betrekken?

Op welke manier garandeer je dat het gekozen thema relevant is voor kinderen en jongeren? Hoe heb ik een noden-behoeften analyse vormgegeven?

Zijn gevoeligheden die dit thema kunnen oproepen, afgestemd en hebben ze een plaats gekregen?

IN WELKE BELEIDSFASE(S) BETREK IK KINDEREN EN JONGEREN?

Kunnen kinderen en jongeren in alle beleidsfasen van de beslissing participeren? Zo niet, waarom werd(en) de huidige beleidsfase(s) gekozen?

Hoe wordt de participatievorm of methodiek aangepast naargelang de beleidsfase?

WELKE DOELGROEP(EN) WIL IK BETREKKEN BIJ DIT PROCES?

Op welke manier en op basis van welke factoren baken ik de doelgroep af?

Welke actoren zullen (on)rechtstreeks invloed ondervinden van de beleidsbeslissing? Hoe worden zij betrokken in dit proces?

Bestaan er vertegenwoordigers voor mijn doelgroep(en) in organisaties of basiswerkingen? Zo ja, (hoe) kan ik hen betrekken in het participatieproces?

Wordt een overleggroep samengesteld om het draagvlak voor dit proces te vergroten? Wie wordt daarvoor uitgenodigd?

OP WELKE MANIER BETREK IK KINDEREN EN JONGEREN IN MAATSCHAPPELIJK KWETSBARE SITUATIES?

Vormen kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties de specifieke doelgroep?

Wat zijn de eigenschappen van je doelgroep(en) (competenties, ervaring, achtergrond, ...)? Duid aan welke eigenschappen extra aandacht, ondersteuning of opvolging vragen.

Ga terug naar de vragen over 'Kindbeeld' en bekijk of je antwoorden veranderen wanneer je met kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties werkt. Hoe kan ik een evenwicht realiseren tussen bescherming en actorschap van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties?

Op welke manier kan ik uitsluitingsmechanismes wegwerken? Op welke manier wordt aandacht gegeven aan het versterken van zowel capaciteit als vertrouwen?

Opteer ik voor inclusief of exclusief betrekken van deze doelgroep? Waarom?

Indien inclusief: welke specifieke extra maatregelen moeten genomen worden om maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren ook te bereiken en voldoende te ondersteunen?

Indien exclusief: hoe stem ik de methodologie optimaal af op de gevoeligheden van deze kinderen en jongeren?

Met welke basiswerkingen en jongerenwerkingen kan ik samenwerken om gelijkwaardige participatie van kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare situatie te garanderen?

PRAKTISCHE AANDACHTSPUNTEN BEVRAGEN

OP WELKE MANIER HEB IK DE *COMMUNICATIE AANGEPAST* AAN DE DEELNEMERS?

Hoe werden zaken als de vraag, het doel, de verwachtingen, de duur van het initiatief en de afspraken tussen de deelnemers gecommuniceerd met de kinderen en jongeren? Hadden zij inspraak?

Is het taalgebruik aangepast aan de doelgroep? Ben ik vertrokken vanuit de leefwereld van de doelgroep? Hoe?

IS MIJN *PLANNING* HAALBAAR EN REALISTISCH?

Is mijn planning gecommuniceerd met de deelnemers? Konden zij mee beslissen over het verloop van het proces?

Indien je dit sjabloon van planning zinvol vindt, kan je het invullen.

Datum overleg	Plaats overleg	Te behandelen onderwerpen	Gespreksactoren	Besluitenverslag	Te realiseren tegen volgend overleg

WIE IS HET MEEST GESCHIKT OM DE ROL VAN *FACILITATOR* OP TE NEMEN?

Ben ik zelf de aangewezen facilitator, of besteed ik het proces beter uit?

Duid aan welke elementen van een participatieve basishouding je sterk vindt (zowel bij het project, bij jezelf als bij de facilitator), welke beter kunnen, en waar je eventueel terecht kan voor extra ondersteuning.

Component	Project		Ikzelf		Facilitator		Ondersteuning	Implementatie
	Eerder sterk punt	Eerder zwak punt	Eerder sterk punt	Eerder zwak punt	Eerder sterk punt	Eerder zwak punt	Hier kan ik terecht voor eventuele ondersteuning	Zo krijgt deze component vorm tijdens het project
goed kunnen luisteren naar kinderen en jongeren, hen zien en horen								
vertrouwd zijn met participatie van kinderen en jongeren								
krachtgericht werken								
oog hebben voor mogelijke drempels								
zelf-reflexief zijn en bereid zijn bij te leren van wat deelnemers aanbrengen								
respect hebben voor de mening van anderen en deze mening ernstig nemen								
in staat zijn kinderen te stimuleren en te motiveren om met het onderwerp aan de slag te gaan								
een vertrouwelijke omgeving kunnen creëren waarin kinderen en jongeren zich veilig voelen								
op een flexibele manier kunnen omgaan met de gebruikte methode								
aandacht hebben voor de interactie tussen kinderen en jongeren								
de vraagstelling open houden en niet teveel sturen								
... (andere aspecten die je belangrijk vind)								
Notities								

HOE KAN IK DE FACILITATOR ZO GOED MOGELIJK ONDERSTEUNEN?

Hoe kan ik ervoor zorgen dat de facilitator voldoende ondersteund wordt om aan eventuele gevoeligheden van het onderwerp of de doelgroep tegemoet te komen?

Weet de facilitator wat van hem of haar verwacht wordt? Is de opdracht duidelijk gecommuniceerd (waarover, doelgroep, doel, ...) ?

Heeft de facilitator voldoende tijd, ruimte en middelen ter beschikking om zijn of haar rol gepast uit te voeren?

Is naar de facilitator duidelijk gecommuniceerd wat met de input zal gebeuren en welke uitkomst hij/zij van het proces mag verwachten?

WELKE METHODIEK IS HET MEEST AANGEWEEZEN?

Aan welke voorwaarden moet de methodiek voor dit proces voldoen?

Ga terug naar de vragen over machtsverhoudingen. Hoe houdt de methodiek rekening met de machtsverhoudingen die spelen?

IS VOLDAAN AAN DE NODIGE OMKADERING OM VAN EEN AUTHENTIEK PARTICIPATIEF PROCES TE KUNNEN SPREKEN?

Hoe zorg ik op elk moment voor een veilige situatie?

Hoe bewaak ik de privacy en anonimiteit van de kinderen en jongeren?

Kunnen de kinderen en jongeren op elk moment uit het proces stappen? Hoe wordt eventuele afwezigheid opvangen?

Wat is de meest aangewezen plek om aan beleidsparticipatie te doen? Wat is het meest aangewezen tijdstip? Zijn tijd en ruimte aangepast aan wat de deelnemers belangrijk vinden, waar ze zich op hun gemak voelen...?

Hoe zal ik de kinderen en jongeren waarderen voor hun inbreng?

Stel ik samen met de deelnemers een reglement op, en wat moet daar dan concreet in komen?

Hoe informeer en sensibiliseer ik kinderen en jongeren over het onderwerp waarrond gewerkt wordt?

HOE ZAL DE INPUT UIT HET PARTICIPATIEF PROJECT OMGEZET WORDEN IN ACTIE EN/OF IN BELEID?

Op welke manier wordt er tijdens het proces al rekening gehouden met de beperkingen van invloed en inspraak? Wordt dit eventueel bijgestuurd?

Hoe en met wie wordt beslist wat er gebeurt met de resultaten van het participatieproces? Worden kinderen en jongeren hierbij betrokken, en zijn zij hier minstens van op de hoogte?

Hoe wordt het beslissingsproces met alle betrokkenen gecommuniceerd?

Is er binnen de huidige beleidsstructuren voldoende ruimte om aan de slag te gaan met de input die uit het proces voortvloeit of voortvloeide? Zo neen, hoe wordt dit opgevangen?

Wat is de verwachte tijdspanne tussen het inspraakmoment en de omzetting in beleid? Hoe zorg ik ervoor dat na die tijdspanne de input nog relevant is?

OP WELKE MANIER WORDT TERUGKOPPELING NAAR BELEID EN NAAR DE DEELNEMERS VOORZIEN?

Op welke momenten wordt teruggekoppeld?

Naar welke actoren wordt teruggekoppeld?

Geef ik ook mee welke adviezen niet geïmplementeerd werden en waarom?

Welke communicatiekanalen worden gebruikt om resultaten kenbaar te maken en terug te koppelen?

HOE EVALUEREN DEELNEMERS (KINDEREN EN JONGEREN IN HET BIJZONDER) EN PARTNERS HET PROCES?

Wat zien de verschillende betrokkenen als sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen van dit proces?

Is er verschil tussen de evaluatie van kinderen en jongeren t.o.v. volwassen deelnemers aan het proces? Wat leren die verschillen mij?

WELKE CONCLUSIES KAN IK TREKKEN EN WAT NEEM IK MEE NAAR VOLGENDE INITIATIEVEN?

Welke leerkansen wil ik voor de toekomst benadrukken?

AANBEVELINGEN VOOR BELEID

Het Kenniscentrum Kinderrechten adviseert de Afdeling Jeugd:

- **Dit advies steeds samen te lezen** met het [Beleidsadvies 2015/4 Beleidsparticipatie van kinderen en jongeren. Inspiratie uit bestaande praktijken](#). Dit advies vormt de basis van het reflectie-instrument en biedt de noodzakelijke achtergrond.
- Krachtig in te zetten op **effectieve operationalisering en verspreiding** van het reflectie-instrument. Immers:
 - participatie van kinderen en jongeren aan een beleidsproces maakt wezenlijk deel uit van een democratie.
 - kritisch reflecteren op beleidsparticipatie leidt naar een sterkere, doordachte en meer gedragen beleidsparticipatie van kinderen en jongeren.
 - kinderrechten worden vertaald en geconcretiseerd in het reflectie-instrument. Kinderrechten vormen een blikopener voor het proces, leiden tot introspectie en dragen bij tot bewustwording van thema's zoals machtsverhoudingen, kindbeelden... Dit is een noodzakelijke stap om verandering en reflectieve dialoog teweeg te brengen.
 - de Vlaamse overheid vervult een voorbeeldfunctie en in het bijzonder de Afdeling Jeugd die werk maakt van een integraal jeugd- en kinderrechtenbeleid.
 - de geïnterviewde experts steunen het instrument. Ze menen dat het instrument de afstand tussen de overheid en kinderen en jongeren zou kunnen doen verkleinen. Bovendien geven ze aan het instrument in hun werking te willen integreren, mits enige aanpassingen tot op hun niveau van werken.
- Werk te maken van **gerichte en continue sensibilisering** omtrent het belang van beleidsparticipatie van kinderen en jongeren enerzijds en de fundamentele meerwaarde van reflectie anderzijds. Onlosmakelijk is **opvolging** hiermee verbonden. De stand van zaken van het bestaan, het verloop, het effect en de impact van beleidsparticipatie wordt voortdurend in kaart gebracht en aangepast.
- Het instrument **niet los te zien van de definitieve vormgeving**. De vragen in dit reflectie-instrument (DEEL 3) worden gekaderd in de handleiding (DEEL 2 van dit advies). In deze fase van de beleidsadviesopdracht van KeKi worden het instrument en de handleiding uit elkaar gehaald om de leesbaarheid te bevorderen. Bij de definitieve opmaak is het echter zeer belangrijk dat de vragen en de handleiding in één tool geïntegreerd worden. Dit omdat beide onderdelen (vragen en duiding) niet los van elkaar te begrijpen zijn. Het is dan ook van groot belang om de vormgeving van het eindproduct als een integraal deel van het advies te zien. Alleen op die manier kan een passend antwoord komen op de vraag naar toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van het instrument (i.e. een lijst met vragen is niet toegankelijk en gebruiksvriendelijk genoeg). KeKi dient bij dit proces betrokken te worden.
- **Samenwerking met een professionele vormgever** te ondersteunen bij het finaliseren van dit instrument.

REFERENTIES

WETENSCHAPPELIJKE LITERATUUR

BILLIET, J. en WAEGE, H. (eds.) (2011). *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Berchem: De Boeck, 390 p.

CACHET & NEVERMIND (2013), *Visietekst Cliëntparticipatie*, Brussel: Cachet.

CARRETTE, V. (2004), Een Groeiproces naar Structurele Participatie – Participatie van minderjarigen en ouders aan beleidsontwikkeling inzake integrale jeugdhulpverlening, Brussel: CBSG.

DEDDING, C., JURRIUS, K., MOONEN, M. & RUTJES, L. (2013). *Kinderen en jongeren actief in wetenschappelijk onderzoek. Ethiek, methoden en resultaten van onderzoek met en door jeugd*. LannooCampus: Leuven. 192 p.

HERBOTS, K. & PUT, J. (2015). "The Participation Disc. A Concept Analysis of (a) Child ('s Right to) Participation", *The International Journal of Children's Rights*, 23(1), 154-188.

KIND & SAMENLEVING VZW (2011). *Over reuzenkaarten en wegfragertjes, inspraak van kinderen in publiekeruimteprojecten*, Meise: Kind & Samenleving.

KIND EN SAMENLEVING VZW (s.d.). Kennisbank – *Kwalitatief onderzoek met kinderen*. <http://k-s.be/inspraak-participatie/>

KINDERRECHTWINDEL VZW (2006). *Aan de slag met het decreet rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp. Werkmap*. <https://wvg.vlaanderen.be/rechtspositie/05-publicaties/werkmap.htm>

LUNDY, L. (2007). "Voice is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child", *British Educational Research Journal*, 33(6), 927-942.

MOBIEL21 VZW (2013), *Draaiboek participatietrajecten van mobiliteitsplan tot wijkniveau*, Leuven: Mobiel21.

MORTELMANS, D. (2009). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Leuven: Acco, 534 p.

PIAGET, J. (1964). "Part 1: Cognitive development in children: Piaget. Development and learning", *Journal of Research in Science Teaching*, vol. 2, 176-186.

SHIER, H. (2001). "Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's participation in Decision-making," *Children & Society*, 15(2), 107–117.

TISDALL, E.K.M. & DAVIS, J. (2004). "Making a Difference? Bringing children's and young people's views into policy making." *Children and Society*, 18(2), 131-142.

TISDALL, E.K.M. (2015), Children and young people's participation, in W. VANDENHOLE, E. DESMET, D. REYNAERT & S. LEMBRECHTS (eds.), *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, New York: Routledge. 185-200.

VANOBERGEN, B. (2014). *Het kind van onze dromen*. LannooCampus: Leuven, 235 p.

VLAAMSE JEUGDRAAD (2015), *Beleidsparticipatie van jongeren*, advies 1509, Brussel.

VAN GILS, J. CUISINIER, E., DE BUDT, N., DEKEYSER, P. & VAN CAUWENBERGHE, S. (2006-2010). *Weet ik veel! Handboek voor kinderen- en jongerenparticipatie*. Brussel: Politeia, losbl.

INTERNATIONALE BELEIDSDOCUMENTEN

IRELAND (2014). *Better Outcomes, Brighter Futures: The National Policy Framework for Children and Young People, 2014-2020*. http://www.dcy.gov.ie/documents/cypp_framework/BetterOutcomesBetterFutureReport.pdf.

IRELAND (2015). *National Strategy on Children and Young People's Participation in Decision-making, 2015-2020*. <http://www.dcy.gov.ie/viewdoc.asp?fn=%2Fdocuments%2FNationalChildrensStrategy15-20%2Fparticipationstrategy.htm>.

BELEIDSADVIEZEN KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN

[KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN VZW \(2015\). *Beleidsadvies uit eigen beweging - Kinderrechten- en mensenrechteneducatie - Een verkenning van onderzoek, beleid en praktijk*](#).

[KENNISCENTRUM KINDERRECHTEN VZW \(2015/2\). *Vraaggestuurd Beleidsadvies – Inventarisatie van wetgevende en reglementaire initiatieven ter bevordering van de participatie van kinderen en jongeren op het niveau van de Vlaamse overheid*](#).

[Kenniscentrum Kinderrechten vzw \(2015/4\). *Vraaggestuurd Beleidsadvies - Beleidsparticipatie van kinderen en jongeren. Inspiratie uit bestaande praktijken*](#).

INTERVIEWS

In chronologische volgorde:

NETWERK TEGEN ARMOEDE VZW 6 april 2016 (Carolien Patyn en Katrien Spruyt)

VLAAMSE SCHOLIERENKOEPEL 7 april 2016 (Jort Ory en Tim Deham)

HEFBOOM VZW 13 april 2016 (Valérie Carrette)

VLAAMSE JEUGDRAAD 13 april 2016 (Dries De Smet)

JONGEREN-INFORMANT VZW 20 april 2016 (Annelies Mincke)

KIND EN SAMENLEVING VZW 27 april 2016 (Marlies Marreel)

CACHET VZW 29 april 2016 (Kris Clijsters)

STAD MECHELEN 29 april 2016 (Karen Claes en An Moons)

MINDERHEDENFORUM VZW 2 mei 2016 (Sanghmitra Bhutani)

VERENIGING VLAAMSE JEUGDDIENSTEN (Imke Pichal)

WAKKERE BURGER 22 JULI 2016 (Nick Deham)

MOBIEL 21 JULI 2016

VERDERE EXPERTISE UIT DE PRAKTIJK

- [Weet ik veel!](#) Handboek voor kinder- en jongeren participatie: participatie in gemeentelijk jeugdbeleid.
- [Draaiboek Participatietrajecten](#), van mobiliteitsplan tot wijkniveau: participatie in gemeentelijk mobiliteitsbeleid.
- [Over reuzenkaarten en wegfragertjes](#), inspraak van kinderen in publiekeruimteprojecten: participatie in publieke ruimte.
- Aan de slag met het decreet rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp ([fiche](#) recht op inspraak en participatie): participatie in integrale jeugdhulp.
- Participatiewijzer: [Participatie aan het lokaal sociaal beleid van groepen met minder behartigde belangen](#): participatie in lokaal sociaal beleid (voor maatschappelijk kwetsbare doelgroepen).
- [Visietekst cliëntparticipatie](#): participatie in jeugdhulp
- [Oprechte deelneming](#): Werkmap leerlingenparticipatie voor de basisschool